ОД БАРАЊЕ ДО АУСТРИЈЕ

Крајем 1944. године совјетеко-немачки фронт протезао се од Балтичког мора преко Литваније, Литве, Источне Прусије, Пољске, Чехословачке до Мађарске. У офанзиви која је почела половином јануара 1945. године совјетске трупе су на сва четири правца -- приморском, берлинском, прашком и бечком - пробиле немачки фронт и наставиле надирање на запад све до освајања Берлина и коначне победе. На западу, након неуспеле немачке арденске противофанзиве, савезничке јединице су до 25. марта потпуно овладале левом обалом Рајне на целом фронту. После њеног форсирања, без већих тешкоћа наставили су надирање на исток све до сусрета са совјетским трупама.

У зимским операцијама линија фронта у Италији није се много мењала. На овом фронту офанзива је отпочела 9. априла и савезничке армије наставиле су надирање на север све до сусрета са америчком армијом, која је продирала из Баварске и Аустрије.

После ослобађања Филипина и Окинаве, искрцавање на северни Борнео и угрожавање поморских комуникација између Јапана и Кинеске обале, као и након тешких бомбардовања са Окинаве, Филипина и Марјанеких острва, Јапан је био пред сломом. Но, он ће капитулирати тек пошто СССР ступи у рат и када Американци употребе атомску бомбу на Хирошиму и Нагасаки.

Након офанзивних дејстава јединица 1. корпуса у Срему, Јужне оперативне групе дивизија у источној Босни, 52. совјетског корпуса и 51. дивизије у Барањи и дејства осталих јединица НОВ и ПОЈ на целом југословенском ратишту, распоред

снага НОВЈ почетком 1945. године био је следећи:

— 3. армија (16, 36. и 51. дивизкја)х на линији Барч-Подравска Слатина-Доњи Михољац-Дарда-Апатин и даље левом обалом Дунава до у висини Вуковара; (у оперативном погледу 3. армијк су били потчињени и 6. и 10. корпус, који су дејствовали у позадини непријатеља на територији Славоније, Подравине и Зашрја);

— 1. армија (1. и 6. пролетерска, 5. 11. и 21. дивизија и Коњичка бригада) на Сремском ф^оћту, на линији Берак-Оролик-Оток-Босутске шуме-Сава;

— 2. армија (17, 23, 28, 25 и 45. дивизија) у североисточној Босни, оријентисана према Бијељини, Брчком, Добоју и Власеници. (Њој је у оперативном погледу потчкњен 3. корпус који је дејствовао на простору Власеница-Вареш-Тузла).

Остале снаге НОВ и ПОЈ дејствовале су у позадини непријатеља:

— 5. корпус ка долини Уне, Саве и Босне;

— 8. корпус (у Далмацији) делом ка северној Далмацији а делом ка Мостару;

— 4. корпус у Банкји, Кордуну, Покупљу и Жумберку;

— 11. корпус у Лици и Горском Котару;

— 7. корпус у Нотрањској и Долењској;

— 9. корпус у Горењском и Словенском приморју, и

— 4. оперативна зона у Штајерској и Корушкој;

— у резерви Врховног штаба, на територијк Македоније и Србије, налазило се дееет дивизија.

Према јединицама НОВЈ биле су оријентисане једишлхе из састава немачке групе армија »Ес<, делови групе армије »Ф« и »Ц«, немачке полицијске и све квислр:ншке снаге.[1]

БОРБЕ БРИГАДЕ У ЗИМСКИМ ОПЕРАЦИЈАМА 1944/1945. ГОДИНЕ

Ради извршења добијеног задатка у долини Драве, 16. дивизија је, према наређењу Главног штаба Војводине од 14. децембра 1944. имала да пребаци две бригаде и део артиљерије на десну обалу Драве и поседа просторију Подравска Слатина-Сухопоље и да пресече комуникације према Нашицама, Мославини и Дарувару, и да се повеже са снагама 6. корпуса и деловима Црвене армије које су се налазиле на просторији Вировитице. Остале јединице 16. дивизије су у

[x] Наредбом Врховног штаба од 1. јануара 1945. од јединица 1. пролетерског корпуса образована је 1. армија, 12- корпуса (јединице Главног штаба Војводине) 3. армија и 14. корпуса 2. армија. Осми корпус ће тек 1. марта образовати 4. армкју.

[1] ВЕ, књ. 9, стр. 443457/П изд./; „Ослободилачки рат" 1941 — 1945 књ. 2, стр. 509.

резерви на левој обали Драве на просторији Лакоча-Тот-Ујфали-Фелше-Сент Мартон. У исто време 36. дивизија добила је задатак да крене из рејона Бачке Паланке и поседне леву обалу Драве од југословенско-мађарске границе па узводно до железничке пруге Залата-Подравска Слатина (закључно) ради извиђања и спречавања да непријатељ пређе реку и дејства на комуникацији Валпово-Д. Михољац. Штаб 36. дивизије требало је да једну бригаду остави у Бачкој, на одсеку Вуковар-Ердут-Јабука, да са положаја на левој обали Дунава контролише реку, спречава прелаз непријатељу и врши извиђање на десној обали. И 51. дивизија добила је задатак да са својих положаја на левој обали Драве (од југословенско-мађарске границе до ушћа Драве у Дунав) извиђа и спречава непријатеља да пређе реку.

Сходно овом, Штаб 36. дивизије наредио је 13. децембра 3, 5 и 6. бригади да се пребаце и поседну леву обалу Драве, а 11. бригади да остане у Бачкој и поседне положаје на левој обали Дунава.

У вези с тим 3. бригада се 14. децембра укрцала у воз и из Бачке Паланке преко Сомбора стигла до Нађбарачка. Одатле је наставила пешке преко Вилања до Драва Саболча, где је стигла 18. децембра 1944. Ту је 1. батаљон увече сменио један батаљон 4. бригаде и посео положај на левој обали Драве, од железничке пруге и цесте која води за Д. Михољац, па до Ђуриш пустаре (односно до Подгајевачког рита) да осигура леву и контролише десну обалу Драве. И 4. батаљон, је након смене једне јединице 4. бригаде посео положаје на левој обали десно од 1. батаљона, тј. од железничке пруге и цесте која води за Д. Михољац до пустаре Илона, са истим задатком као и 1. батаљон. Други батаљон се сместио у Драву Чехи као резерва на правцу одбране 4. батаљона, а 3. батаљон у с. Гоздишу као резерва на правцу одбране 1. батаљона. Допунски батаљон, интендантура, комора и Штаб бригаде сместили су се у с. Ипачфа. Десно од 3. бригаде до Залата положаје су поселе 5. и 6. бригада.[2]

У овом распореду 3. бригада је остала све до 13. јануара 1945, с тим што су се батаљони међусобно смењивали на

[2] Зборник 1/10, док. 135, стр. 441, док. 169, стр. 656, док. 171, стр-701; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. 24-14 до 27/4; кут. 1247, рег. бр. 11-2/1; Ж- Нинковић »6. војвођанска«, стр. 129.

положају и у резерви. Пошто је непријатељ био ангажован према јединицама 6. и 10. норпуса и 16. дивизије, то је на положајима на Драви, пре^а јединицама 36. и 51, дивизије, до 1 јануара био доста неантиван. Повремено је било пушкарања или отварања артиљеријеке и минобацачке ватре по комуникацијама на другој обали, када су уочени покрети мањих јединица и група непријатеља. Почетком године непријатељ је постао агресивнији Његове групе заузимале су положаје на самој обали. Једна извиђачка група покушала је 7. јануара да пређе Драву на сектору 1. батаљона, али је враћена. За то време јединице Бригаде, пак, организовале су добру осматрачку и извиђачку активност - у два наврата десетине (22. децембра десетина из 1. чете 4. батаљона и 25. децембра две десетине истог батаљона) прелазе Драву, хватају и доводе заробљени^-ке - свака десетина по једног непријатељског војника. Од 18. децембра 1944. до 13. јануара 1945. Бригада је имала избачених из строја 16 бораца, од тога 13 рањених и 3 погинула (6 рањено од непријатељевих, раније расутих, нагазних мина, а 7 је рањено и 3 погинуло непажњом из сопственог оружја), У исто време непријатељ је имао око 83 избачена из строја - око 70 рањених, а 8 погинулих и 3 заробљена војника.

Боравак на левој обали Драве искоришћен је за редовну војно-политичку обуку. Нарочито је била интензивна у батгљонима у резерви и у Допунском батаљону, али је у скраћеном обиму настава, углавном политичка, извођена и у јединицама на положају, по земуницама. Главна тема била је реорганизација НОВЈ и стварање армија, однос према становништву, посебно мађарском, као и однос према заробљенима. У гом периоду долази до квалитетне промене у животу јединица на положајима. Борци више нису били изложени лошем времену - хладноћи и снегу. Нретали су се саобраћајницама пуног профила и одмарали у земуницама, које су могле да приме од десетине до вода. У земуницама се ложило, а постојале су и дебеле простирке од сламе за одмор и спавање. Услед дугог боравка јединица у земуницама појавиле су се вашке, па је предузимано парење, а извршена је и вакцинација свих бораца против пегавог тифуса. Но, лроблем обуће и одеће и даље је био акутан. Интендантски органи су организовали по селима добровољно сакупљање свих потреба, а појачан је и рад батаљонских и бригадних обућарских и кројачких радионица.

У организацији исхране јединица првих дана било је проблема. Интендантура бригаде, због става совјетског команданта у Харкању, није била у могућноети да врши организовано снабдевање јединица па су интенданти батаљона непосредно набављали храну. Иасније је то срећено и све јединице су редовно добијале по три кувана оброка дневно.

Након неколико дана, по доласку на Драву, у Бригади је од вода за везу формирана чета, што је омогућавало много Оржу и уреднију везу са батаљонима. Пре предаје положаја на левој обали Драве, расформирани су допунски батаљони, а формиран је 5. батаљон.[3]

Штаб 3. армије је још 4. јануара 1945. године одлучио да преко Драве пребаци цео 12. корпус који ће са 6. и 10. корпусом (већ су се тамо налазили заједно са 16. дивизијом) извршити снажан напад на снаге непријатеља у Славонији и долини Саве. У вези с тим и накнадним наређењима Штаба армије о предаји положаја 11. и 12. бугарској дивизији, Штаб 36. дивизије 14. јануара издаје наређење 3, 5, и 6. Артиљеријској бригади за пребацивање преко Драве на сектору Вировитице.

Наређењем Штаба армије 6. и 10. кориус и 36. дивизија 12. корпуса усмереии су на западни, а 16. и 51. дивизија 12. корпуса на источни сектор Вировитичког мостобрана. Пребацивање 36. и 51. дивизије пада у време када и непријатељ (1. козач* ка коњичка, 1. пешадијска домобранска и 7. брдска дивизија, делови 11. ваздухопловне дивизије и мање немачке и усташке полицијске снаге); настоји да ликвидира Вировитички мостобран, одбаци снаге 3. армије на леву обалу Драве и тако олакша положај својих снага на Сремском фронту и обезбеди прихват снага групе армија Е, које су се преко Босне пребацивале у Хрватску.[4]

Нада су се преко Драве пребациле 3. и 6. бригада пред фронтом јединица 6. и 10. корпуса (33. и 40. дивизија), на просторији Вукосављевица-Вел. Чрешњевица-Питомача, налазила су се три пука и дивизион артиљерије 1. козачке дивизије, је-

[3] Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24/4; Зборник У/37, док. 47, стр. 233.

[4] Поменуте јединице непријатеља су у офанзиви још од краја децембра 1944. Архив ВИИ, кут. 486, бр. рег. 1/1, бр. рег. 10/3 и 13/2 и кут. 1241, бр. рег. 1/1 и 2/1; Ж. Нинковић „6. војвођанска" стр. 131; Зборник У/37, док. 13, стр. 56, док. 31, стр. 147, док. 34, стр. 163.

дан немачки и један уеташки пук (Павелићева телесна гарда) и нешто домобрана из 4. згорске бригаде. Два дана раније два непријатељска батаљона заузела су Седларицу, Турнашицу и Вукосављевицу и посела линију к. 224 (Сијечица) - јужно од Харшања - Велико Брдо - к. 235 - источни део с. Турнашица - к. 123 - Илиса и на север до р. Драве.

У вези с тим 3. бригада је имала да у току исте вечери смени јединице 33. дивизије на линији брдо Радетић — к. 227 — к. 223 — к. 224 — Богаз и нападне непријатеља на линији с. Вукосављевица - В. Брдо - к. 273 - Сијечица ради овладавања селима Вукосављевица, Турнашица и Седларица, и што брже избина линију «.154 — к. 224 —к. 262 и к. 193. Десно, са линије Радетић брдо — железничка станица — к. 146, нападала је 6. војвођанска бригада општим правцем брдо Радетић — северни део с. Вукосављевица — к. 146 — железничка станица Турнашица — Подаршањ. Она је имала да ликвидира непријатеља на свом правцу и да, по избијању на к. 143 успостави везу лево са јединицама 40. дивизије на Бабином Брду (к. 131). У исто време 40. дивизија 10. корпуса добила је задатак да врши демонстративан напад на Питомачу, а 33. дивизија 6. корпуса, пошто је смене јединице 3. бригаде, да се постави на линију Брзаја-Турски Гробови и да обезбеђује бокове 3. бригаде. Артиљерија — дивизион противтенковских топова 45 милиметара и батерија 76 милиметара — придодати су били 6. бригади. Петој бригади је наређено да се, по пребацивању преко Драве до даљег наређења смести на просторију Базје-Гејзин двор.[5]

Одмах по добијању заповести, Штаб 3. бригаде наредио је: да 2. батаљон са положаја на к. 147 (јужно од Радетића) нападне непријатеља правцем брдо Радетић — с. Вукосављевица — с. Турнашица (к. 170), одржавајући десно везу са 4. батаљоном 6. бригаде; да 3. батаљон са полазног положаја Средња Занога напада лево од 4. батаљона на непријатеља на к. 235, а затим да продужи напад и овлада положајима непријатељске артиљерије на В. Брду; да 5. батаљон са полазног положаја на к. 273 напада лево од 3. батаљона правцем источно од Сијечице и да овлада Харшањем; да 4. батаљон са Богаза (к. 228) нападне непријатеља на Сијечици, а потом да једним делом продужи ка Отрованском брегу, а другим на-

[5] Архив ВИИ, кут. 1241, рег. бр. 3/1.

падне и овлада к. 224 — к. 262 — к. 193; да се 1. батаљон као бригадна резерва постави јужно од к. 228 где се налазио и Штаб бригаде. Напад је предвиђен за 17. јануар у 6 часова.

Сви, сем 5. батаљона, напад су отпочели на време. Напад 2. батаљона 3. бригаде и 4. батаљона 6. бригаде на Радетић брдо није успео. Противнападом јачег непријатеља 2. батаљон је потиснут до полазних положаја на к. 167, где га је сменио 5. батаљон 6. бригаде. Трећи батаљон је успео да потисне снаге непријатеља са истурених положаја на к. 235 до на 50—100 метара од бункера које је градила бивша југословенска војска, где се развила огорчена борба на блиском одстојању. Око 16 ч. непријатељ је извршио силовит противнапад на споју 2. и 3. батаљона и присило 3. батаљон да предузме повлачење ка полазном положају. Штаб бригаде је одмах интервенисао упућивањем чете 1. батаљона из резерве за прихват батаљона у повлачењу. Око 17 часова 3. батаљон је успео да поново овлада ранијим положајима. И 4. батаљон кренуо је у напад и то у два правца: преко Сијечице на к. 224 и према Отрованском брегу. На отпор непријатеља наишао је тек испред к. 264, око које се цео дан водила огорчена борба. А 5. батаљон је отпочео напад тек у 14,30 часова на Велико Врдо. Већ у првом налету овладао је положајима на брежуљцима око к. 273, а са једном четом и рововима на В. Брду. Ове положаје држао је све до 22 часа када се, због напуштања к. 262 од стране Мославачке бригаде и снажног противнапада непријатеља морао повући на полазне положаје. На правцу повлачења 5. батаљона Штаб бригаде је интервенисао једном четом 1. батаљона из резерве, а последња чета из резерве упућена је да поседне положај између 3. и 5. батаљона, на који су касније дошле и остале чете 1. батаљона.

Остали батаљоии 6. бригаде, после артиљеријске ирипреме, извршили су напад на железничку станицу у с. Вукосављевици, али су испред ње и испред шуме Болта заустављени; после огорчених борби повукли су се **на** полазне положаје. Једи-

[6] Исто и кут. 1243, рег. бр. 244.
[7] **Исто и кут. 1241, рег. бр. 53-3; Зборник У/37, док. 61, стр. 303, док. 129, стр. 603 и док. 157, стр. 713; Ж. Нинковић „6. војвођанска", стр. 133.**

Нико Бурашевић, командант Бригаде (лево у гро плану) и Петар Грушић (у средини), командант 1. "батаљона са групом бораца на положају у рејону Отрованца, јануар 1944.

нице 33. дивизије такође нису успеле у нападу на к. 235.[7]

Следећег дана, 18. јануара, 1. батаљон је до 13 часова водио борбу са снагама непријатеља на простору између положаја 3. и 5. батаљона, нада се по наређењу Штаба бригаде повукао на положаје код Средње Заноге у резерву. Са положаја лево од к. 235 нападао је 2. батаљон на Велико Брдо, али без успех,а. 14 3. батаљон је пред зору, такође без успеха, нападао на к. 235. Међутим, 4. батаљон је успео да у току дана овлада к. 262 и к. 193 и да упути патроле до с. В. Чрешњев!ица. И 5. батаљон је имао успеха. Око 23 чаоа напао је непријатеља на к. 262 и у с. Харшању и у трочасовној борби овладао овом котом и ослободио село, а непријатеља одбацио према Седларици и Отрованцу. Овај батаљон је у току тог дана издржао најжешћу артиљеријску и митраљеску ватру непријатеља.

По хладном и снежном времену борбе су настављене и 19, јануара. Око 6 часова непријатељ је са брда Харшањ извршио напад на положаје 4. батаљона уз артиљеријску и минобацачку подршку. Због јачег непријатеља и откривених боко-

ва, Батаљон се са претходног дана освојених положаја (к. 262 и к. 193) повукао на полазне положаје. Непријатељ се задовољио поседањем к. 262 и к. 193 и наставио са минобацачком ватром по новим положајима 4. батаљона.

Око 8 часова непријатељ је напао положаје 5. батаљона са три правца — Великог Брда, Турнашице и Отрованског брега и присилио Батаљон да се повуче из с. Харшањ на к. 273. Одмах затим добио је задатак да поседне положаје на Турским гробовима (к. 262) и обезбеди бок бригаде.

Око 13 часова, 1. батаљон је са положаја Средње Заноге и к. 235, извршио напад на положаје непријатељл на Радетић брду. Међутим, непријатељ је снажном митраљеском, минобацачком и артиљеријском ватром и упорном одбраном са предњег краја успео да одбрани Радетић брдо и да строј 1. батаљона присили на повлачење. После тога, Батаљон је поново посео старе положаје. На положајима 3. и у делу 2. батаљона било је релативно мирно, уз повремену пуцњаву.

Око 16 часова непријатељ је почео да се повлачи на целом фронту испред 36. дивизије, камуфлирајући то снажном артиљеријском ватром по положајима Бригаде. Ово повлачење у правцу Питомаче и Клоштара откривено је тек у току ноћи 19/20. јануара, када су се извлачили задњи делови. Штаб бригаде је одмах наредио да 1, 2. и 3. батаљон крену за непријатељем у само свитање, док је 4. батаљон имао да штити бок бригаде са Дугачке косе и Руднина, а 5. да поседне положаје на Отрованском брегу до Вел. Чрешњевице. Продирући правцем В. Брдо — Харшањ — Подхаршањ — Седларица 1. батаљон је занећио у Седларици; 2. батаљон је преко Отрованског брега стигао до Вел. Чрешњевице где се сместио у источном делу села, а 3. батаљон је преко к. 131 такође дошао у с. Седларицу где се сместио. Ту је у сумрак стигао и Штаб бригаде. Тога дана и батаљони 6. бригаде водили су тешке и крваве борбе са деловима непријатеља у с. Вукосављевици и Турнашици, где су ушли ноћу 19/20. јануара након повлачења непријатеља.[8]

Ради иојачања офаизивиих дејстава у Славонији, Штаб 3. армије је, 19. јануара увече, наредио да 12. корпус (без 36. дивизије) нападне на непријатеља у рејону с. Чаћавице, овлада

[8] Зборник У/37, док. 129, стр. 603; Архив ВИИ, к. 1243, бр. рег. 244 и 1246, бр. рег. 43-1.

левом обалом Новог дравског канала и протера непријатеља према Мославини; да 6. корпус изврши притисак на уиоришта непријатеља у рејону Нашица и затвори правце од Нашица и Бурђеновца према Феричанцима и Зденцима; да западна оперативна група (10. корпус, 36. дивизија 12. корпуса и 40. дивизија 6. корпуса), под командом команданта 10. корпуса, енергично напада и потискује непријатеља према Копривници и Бјеловару. У вези стим, Штаб Западне оперативне групе наредио је: да 36. дивизија (појачана са 12. пролетерском бригадом) нападае непријатељске јединице у с. Отрованец, а потом да продужи напад на Питомачу, овлада каналом Копањек и каналом који пролази кроз с. Кладаре и организује мостобран за даље надирање; да 40. дивизија осигурава леви бок 36. дивизије, док она ослободи с. Отрованец, а потом да напада и ослободи с. Дињевац, и врши притисак према с. Кладаре, тежећи да у том месту овлада пругом и к. 128; да 33. дивизија саположаја Г. Ковачица —с. Прокоп — Чаћавац — Бачковица — Турски гробови обезбеђује бок и позадину 36. и 40. дивизије, а 32. дивизија да са линије Г. Ковачица — В.Барна — Грубишно Поље одсудном одбраном затвара правце; Гарешница — Грубишно Поље и Гарешница — Павловац.[9]

У вези са овим, Штаб 36. дивизије је наредио: да 3. бригада са батеријом топова 45 мм овлада с. Отрованцем; да 5. Бригада са полазног положаја Бабино Брдо — Градац нападне Питомачу са јужне и источне стране, а 12. пролетерска славонска бригада да је нападне са севера, док је 6. бригада имала да са три батаљона поседне положаје на линији к. 238 — к. 235 Велико Брдо — Богаз — к. 228 Сјечица до Шкракље и у случају потребе садејствује јединицама 33. дивизије, а два батаљона смести као дивизијску резерву у с. Вукосављевици и с. Турнашици. Напад је требало да почне 21. јануара у 17 часова уз претходну артиљеријску припрему од двадесет минута батерија Артиљеријске бригаде 36. дивизије. У току борбе артиљерија је имала да подржава нападе бригада на Отров,анцу, Питомачу и с. Нладаре. По ослобођењу с. Отрованец и с. Питомаче, 3. бригада је требало да се до даљег наређења постави на линију к. 193 — к. 151 — дуж железничке пруге од с. Грабовница до к. 126; 5. бригада на линију од к. 126 преко Лисичјег поља и каналом који пролази кроз с. Кладари до к. 115; 12. пролетерска да поседне канал Копањек од к. 115 до Драве, а 6. бригада да остане на својим положајима. Предви-

[9] Зборник У/37, док. 65, стр. 309 и док. 67, стр. 317.

ђено је да се веза између Штаба дивизије и бригаде одржава телефонсии и радиом.[10]

Штаб 3. бригаде наредио је: да 1. батаљон дејствује правцем Седларица — Коначине — к. 131 и нападне непријатеља у с. Отрованцу са источне стране, 3. батаљон да настави правцем Седларица — Отрованец, ликвидира делове непри,атеља у захвату пута В. Чрешњевица — Отрованец, а потом да нападне Отрованец са југа; 2. батаљон да дејствује од В. Чрешњевице и напада Отрованец са запада; 4. батаљон да поседне к. 193 и патролама контролише М. Чрешњевицу, а 5. батаљон да поседне положаје 2. батаљона и остане у бригадној резерви.[11]

После артиљеријске припреме, тачно у предвиђено време 1, 2. и 3. батаљон 3. војвођанске бригаде кренули су у напад. До 19 часова 1. батаљон је успео да продре кроз непријатељску одбрану и упадне у с. Отрованец где је све до зоре водио огорчену и крваву борбу. Пошто је савладао брисани простор од 3 км и јаку митраљеску ватру дуж пута Седларица — Отрованец, 3. батаљон је разбио спољну одбрану, упао у село и допро до раскршћа. Ту је био задржан ватром из бункера, западно од раскршћа и с леве и десне стране улице од правца цркве. И 2. батаљон је, мада тучен јаком артиљеријском ватром, успео да савлада спољну одбрану непријатеља и да продре у западни део села све до канала Јасине, где је наишао на јака утврђења која није могао савладати. Оценивши да су даљи напади ааалудни, Штаб дивизије је наредио да се батаљони пред зору повуку на полазне положаје. У борбама у току ове ноћи погинуо је и командант 1. батаљона Миша Бркић из Мартинаца.

Батаљони 5. бригаде такође су водили тешке борбе на ивици Питомаче и око железничке станице; један батаљон је уепео да овлада Дравском улицом, али се даље није могло због јаке ватре, брисаног простора, жичаних препрека и упорности непријатеља. Пошто је трпила и ватру с леђа, од правца Отрованца, Бригада се, по одобрењу Штаба дивизије, повукла на полазне положаје. Ни 12. пролетерска славонска бригада није имала успеха па се и она пред зору повукла на иолазне положаје.

[10] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 4/1.
[11] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 244.

Сутрадан, 22. јануара, наређен је поновни напад на Отро ванец и Питомачу. Из 3. бригаде у напад су кренули 2, 4. и 5. батаљон, док су 1. и 3. задржани у бригадној резерви у с. Седларици. Нападу је претходила јака артиљеријска припрема по спољној и унутрашњој одбрани непријатеља.

Трећи батаљон, који је кренуо са положајл испред с. Седларице, успео је до 19,40 часова да левим крилом продре кроз распоред непријатеља и упадне у с. Отрованец. Борећи се са слабијим деловима успео је да продре до раскршћа, али је ту задржан снажном митраљеском и пушчаном ватром из добро распоређених бункера.

Пети батаљон, који је пошао у напад са к. 131 где је сменио 1. батаљон, протерао је непријатељеве предстраже на раскрсници пута Отрованец — Питомача и допро до на 50 метара од северног дела с. Отрованец. Мада је у току ноћи вршио неколико јуриша, ни једном није успео да се пробије у северни део села и да допре до цркве, где су биле главне снаге непријатеља. Разлози неуспеха су бочна ватра из винограда на узвишици северно од Отрованеца и брисани простор на коме су борци, иако је ноћ, били добро уочљиви на равној снежној белини.

Једино је 2. батаљон имао успеха — сломио је отпор непријатеља код моста у западном делу села, довукао један топ 45 мм из батерије 1. противтенковског дивизиона Артиљеријске бригаде 36. дивизије и са око 100 м порушио бункер на другој страни моста. Пред саму зору успео је да једну чету пребаци на другу страну р. Јосине и освоји мостобран за даља продирања. Међутим, не знајући за успех овог батаљона донета је одлука о повлачењу на полазне положаје, која се односила и на 2. батаљон. И остале јединице 36. дивизије нису имале успеха, већ су се повукле на полазне положаје.

Колико су борбе за Отрованец биле оштре види се и из губитака батаљона који су те ноћи, 22/23. јануара, износили 9 мртвих, 4 нестала и 39 рањених.

У борбама за Радетић брдо, Отровански брег, Турнашицу, Велико Брдо, с. Чрешњевицу, с. Харшањ, с. Седларицу, с. Отрованец и др$_{м}$ од 17. до 23. јануара, укупни губици Бри-

гаде су преко 50 мртвих и 180 рањених. Претпоставља се да је и непријатељ имао приближно исте губитке у људству.[12]

Након ових борби 36. дивизија је заузела положаје на линији источна ивица Питомаче — Велико Поље — Св. Јелена — Ноначине — Гложиге — Турски гробови — Зринска шума — Гренушински виногради. Трећа бригада била је у одбрани на линији Гложиде (к. 137) — Ноначине (к. 193) — Св. Јелена (к. 131) и у том распореду остала до 29. јануара. Тада батаљони поседају нове полож,аје: 1. батаљон к. 173 и источни део с. Мала Чрешњевица; 2. батаљон к. 151; 4. батаљон Ноначину, 5. батаљон Св. Јелену (к. 131), а 3. батаљон је у резерви у с. Седларици. Лево од 3. налазила се 6. бригада, ,а десно 5. бригада 36. дивизије.

Све до 8. фебруара на положајима 3. бригаде било је релативно мирно, сем што је, 2. фебруара, из 2, 3. и 5. батаљона упућен по један вод у демонстративан напад на упориште у с. Отрованец, ради привлачења непријатељских јединица (око 550 козака, Немаца и усташа) које су тог дана нападале на положаје 5. брипаде. Овом демонстративном нападу претходила је минобацачка припрема. Након обављеног задатка водови су се вратили на своје положаје без губитака (1 борац је рањен). Сем овог напада свакодневно је било препуцавања и обостраних ноћних извиђачких подухвата. Тако су у једној извиђачкој акцији, 25. јануара, заробљена 2 непријатељева војника. Том приликом погинуо је и извиђач.[13]

У мартовској противофанзиви из рејона Блатног језера према Дунаву, Тиси и Будимпешти (тзв. „Великој операцији') са снагама групе армија „Југ" (6. пешадијска, 2. и 6. оклопна армија), Немци су предузели и бочни удар из Славоније и Барање уз Дунав ради чишћења просторије Вировитица — Доњи Михољац — Валпово од јединица 3. армије.[14]

[12] Архив ВИИ, с. 1246, бр. рег. 43-1; Зборник У/37, док. 129, стр. 605; Ж. Нинковић „6. војвођанска", стр. 136.

[13] Архив ВИИ, кут. 293, бр. рег. 3-1/1; кут. 1243, бр. рег. 24-4; Зборник У/38, док. 37, стр. 289—294.

[14] За извођење ове операције предвиђене су следеће јединице: немачка 297. пешадијска, 7. СС дивизија, 1. и 2. козачка коњичка дивизија, борбена група „Фишер" ојачана једним пуком 11. пољске ваздухопловне дивизије и делови 1. и 5. усташко-домобранске дивизије. Планом операције предвиђено је да борбена група „Фишер" наступа од Д. Михољца дуж

Операција је отпочела рано ујутро 6. фебруара нападима 297. и 7. СС дивизије са просторије Нашице — Бурђеновац усмереним ка споју 12. дивизије 6. корпуса и 51. дивизије 12. корпуса. Након вишечасовних жестоких борби, непријатељ је успео да пробије одбрану Осјечке бригаде и да заузме с. Валеновац и с. Феричанце. Због тога су јединице 12. дивизије биле присиљене да се повуку на линију с. Дузлук — с. Ораховица — Плавшићево брдо до железничке пруге Бурђеновац — Чачинци. Иако су пружиле жесток отпор, јединице 12. дивизије нису издржале ни на овој линији па су се повукле на линију с. Кокочак — с. Крајина — с. Хумљани — с. Ст. Војловица — с. Миклеуш.

Због повлачења јединица 12. дивизије, били су кстурени и угрожени иоложаји 14. бригаде 51. дивизије, па се она по наређењу повукла на Вођинску реку, а 8. бригада дошла у рејон с. Буковица заједно са арткљеријском групом. У ток\" ноћи 6/7. фебруара Штаб 16. дивизије пребацио је своју 2 бригаду у рејон с. Н. Буковица.

На западном сектору Вировитичког мостобрана јединице 1. козачке коњичке дивизије напале су истог дана положаје 32. дивкзије 10. корпуса и 40. дивизије 6. корпуса на одсеку с. Велики Грђевац — с. Херцеговац. Водећи тешке борбе на две одбрамбене линије, јединице 40. дивизије биле су присиљене да се повлаче и у току ноћт: поставе на линију: с. Барна — с. Грубишно Поље — с- Паљани.[15]

Следећег дана, 7. фебруара, 7. СС и 297. немачка дивизија на источном сектору Вировитичког мостобрана продужују према Подравској Слатини и Вировитици, а борбена група »Фтгшер« на правцу с. Чаћавица — С. Мединци. У току дана непријатељ је успео да овлада с. Чачинци, с. Миклеуш, жел. станицом Војловица, с. Хумљани, с. Пушина, Слат. Дреновци и с. Вођин. На западном сектору мостобрана 1. козачка дивизија је продужила нападе на положаје 40. дивкзије у правцу

Драве на запад; 297. пешадијска дивизија северозападно од Нашица преко Подравске Слатине до Вировитице и Барча; 7. СС дивизија западно од Нашица преко Вођина до Вировитице; 1. козачка коњичка дивизија правцем Питомача — Вировитица; 2. козачка коњичка дивизија из Пакрачке Пољане и Гарешнице преко Уљаника и Соколовца ка Кончаници и делови 1. и 5. усташко-домобранске дивизије и ПТЗ (Поглавникова тјелесна гарда) са источних падина Било-горе ка Вировитици. Зборник У/38, док. 12, стр. 69—72; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 81—85.

[15] Зборник У/38, док. 12, 29, 31, 37 и 38; Срете Савић — „51. војвођанска дивизија«, стр. 89; П. Грујић, н.д. стр. 327.

с. Грубишног Поља и с. Барна, и у току дана успела да заузме с. Пољане. Тог дана на положајима 36. дивизије било је мирно.[16]

Ујутро, 8. фебруара непријатељ снажно напада на све положаје на источном сектору. Убрзо потискује јединице 51. и 16. дивизије и до краја дана заузима Подравску Слатину, с. Цабуну, с. Лисичине, с. Зузма, Вођинска брда и с. Поповац и избкја на комуникацију с. Пивница — Сухопоље. Јединице 1. и 4. горског здруга потисле с\' 4. бригаду 12. дивизије и заузеле Плетерницу, а снаге које су продирале на југозападном сектору заузеле су Грубишно Поље.

Истог дана, 8. фебруара, непријатељ је био врло антиван и на западном сектору Вировитичког мостобрана према јединицама 36. дивизије. Након јаче артиљеријске припреме, око 8,30 часова, непријатељ, јачине око 2.500 војника, напада у три правца (Козаревац — к. 151, Козаревац — к. 193 и Рибњачка — Турски гробови — Сијечица) према положајима 3, бригаде, поседнутим још 29. јануара и положајима 5. батаљона 6. бригаде. Иако су батаљони 3. бригаде и 5. батаљон 6. бригаде пружк^и врло жесток отпор, били су присиљени да напусте с. В. Чрешњевицу и повуку се на положаје испред с. Седларице и Отрованског брига. Међутим, притисак непријатеља није попуст^о, већ је убацивањем у борбу свежих јединица, а нарочито на левом крилу Бригаде, присилио батаљоне 3. бригаде и батаљон 6. бригаде на даља повлачења. Наносећ^ тешке губитке непријатељу, батаљони су се повукли и посели положаје испред с. Турнашице — к. 235 — В. Брдо на којима су зауставили даља надирања непријатеља. Око 18 часова непријатељ јачине 700—800 војника покушава да са Сјечице угрози леви бок 3. бр^гаде, али је дочекан јаком ватром свег расположивог оружја, принуђен да се врати на Сјечицу.

Са правца Шешнатог Поља једна сатнија усташа напала је положаје 4. батаљона 6. бригаде, али је после краће борбе одбачена.

У току целог дана борбу батаљона 3. и 6. бригаде подржавали су дивизиони арт^љеријске бригаде, при чему је нарочито дошла до изражаја ватра 1. батерије дивизиона минобацача 120 мм и непосредно гађање батерије 45 мм Противтенковског дивизиона.[17]

У току тродневних борби непријатељ је уз подршку од

[16] Исто, и Зборник V/38, док. 94, стр. 597.
[17] Исто и Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-4 и кут. 1246, бр. рег.

око 50 тенкова успео да разбнје одбрану 3. армије на свим наступним правцима и да се са свих страна приближи Вировитици. Бкло је јасно да ће непријатељ у току сутрашњег дана настојати да по сваку цену овлада Вировитицом и јединице 3. армије набаци на Драву. Да би избегао овај удар и даље одсудне фронталне борбе против бројно и технкчки надмоћнијег непријатеља Штаб 3. армије, у сагласности са Врховним штабом, доноси 8. фебруара следећу одлуку:

— да се све коморе, болнице и сва артиљерија, сем противтенковске и брдске, ноћу 8/9, фебруара 1945. године пребаце на леву обалу Драве;

— да се јединице 16. и 51. дквизије иостепено извлаче из борбе и у току сутрашњег дана и ноћи пребаце на леву обалу;

— да јединице 36. дивизије поседну положаје на линији р. Драва — с. Нетаче — с. Горње Базје — с. Дијелка — р. Драва и да упорном и одлучном одбраном, по сваку цену, одрже ужк мостобран све док ипоследњи делови 12. корпуса не пређу на леву обалу Драве;

— да се јединице 6. и 10. корпуса одвоје од непријатеља и остану у Славонији, и да са ослонцем на Папук и Псуњ оријентишу своја дејства на комуникацт:ју Славонска Пожега — Пакрац (10. корпус) и Вировитица — Нашице — Баково (6. корпус).[18]

Сходно добијеном наређењу јединице 36. дивизије напустиле су своје положаје и у току ноћи 8/9. фебруара поселе одбрамбене положаје на линији Иарика пустара — Нови Градац — Мајковац — Жлебина — Лукочкм Будровац — к. 106 — к. 110 — Нетача — Јамина — р. Драва и то: 3. бригада са три батаљона од Нарика пустаре до Жлебина, 6. бригада са четири батаљона од Жлебинадок. 106 и 5. бригаде са четири батаљона од к. 106 до Драве. Дивизијска артиљерија се следећег дана пребацила преко Драве и запосела положаје уз обалу Драве око Барча, а дивизијска интендантура и бригадне коморе, по преласку на леву обалу преко понтонског моста код Барча, сместили су се у с. Драва Палфалва.[1"

У раним јутарњим часовима, 9. фебруара, јединице 51. дивизије отпочеле су убрзано али поступно повлачење, остављајући заштитне делове. До 20 часова све јединице ове д^визије прешле су Драву преко понтонског моста. И јединице 16. дивизије су се рано ујутро, остављајући заштитне делове, от-

[18] Зборник У/38, док. 39, стр. 318, С. Савић „51. војвођанска дитшзија", стр. 94.

[19] Зборник У/38, док. 37, стр. 296, Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 8/1, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1246, рег. бр. 43-1 и кут. 1244, бр. рег. 1-5.

почеле убрзано повлачити. До 15 часова прено Драве је прешла 2. бригада, а до пада мрана и остале јед^нице ове дивизије.

Све до проласна јединица 51. и 16. дивизије нроз линију мостобоана, на положајима 36. дивизије било је мирно. Али већ оно 14 часова непр&фтељ стиже пред положаје 36. дивизије на леђима заштитних делова 16. и 51. дивизије. Надирући моторизованим и тенновсним снагама номунинацијом Сухо Поље — Рушањ V десном обалом Драве, предњи делови борбене групе »Фишер« и 297. пешадијсна д^визија извршиле су снажан напад на положаје 3. и 6. и део положаја 5. бригаде и то: од Рушња према Мајновцу са 4 тенна и 250 војнина; од Рушња према Жлебини са 7 теннова и оно 400 војнина и од правца Вировитице према Горњем Базју са 5 теннова и 250 војнина. Батаљони 3. бригаде водили су тешне борбе са непријатељем номе су стално пристизала нова појачања. Но, и поред тога, батаљони су успели да се одрже на положајима све до 18,30 часова нада је, због пада Дијелне, примљено наређење да се Бригада повуче V? поседне положаје на линији н. 109 — н. 111.

И на попожајима 6. бригаде водиле су се од 14 часова тешне и нрваве борбе, нарочито са тенновима, оно 14,30 часова, нада су уништена два тенна, а нешто насније и са непријатељевом пешадијом у с. Дијелни. Ту се борило за свану нућу пве дон село није оно 17 часова ноначно пало у руне непријатеља. После нратног прот^знапада јединице су се одлепиле од непријатеља и повунле до с. Аде.

Оно 15 часова непријатељ од правца Вировитице напао је са 5 теннова и пешадијом на лево нрило 5. бригаде. При томе први тенн је уништен постављеном мином, други и трећ^ су оштећени дејством батерије 45 мм, а остала два тенна повунла су се иза нућа и одатле уништила ватром један противтенновсни топ. Нанон тога, непријатељева пешадија се повунла нг; полазне положаје.

Падом мрана престала је антивност непријатеља па је од 21,30 отпочело ^звлачење јединица и њихово постепево пробацивање на другу обалу. У 23 чаеа и јединице 3. бригаде отпочеле су постепено пребацивање прено понтонсног моста и до 1 час све јединице 36. дивизије прешле су на леву обалу Драве. На десној обали остављена је једна чета за обезбеђење Инжињеријсног батаљона 3. армије ноји је раснлапао понтон-

ски мост. До 4 часа 10. фебруара мост је потпуно демонтиран па је и чета из обезбеђења прешла Драву.

По прелазу Драве један^це 36. дивизије поселе су леву обалу: 3. бригада са два батаљона од с. Драва Тамоши па 5 км узводно према Барчу; 5. бригада са два батаљона лево и десно од железничког моста у Барчу и 6. бригада узводно од 5. бригаде до к. 109.[2П]

У дводневним борбама (8. и 9. фебруара} јединице 36. дивизије нанеле су непријатељу губитке од око 400 мртвих и око 600 рањених, а уништиле су 3 и оштетиле 2 тенка. И губици Дивизије у људству и матер^јалу нису били мали. Само је 3. бригада имала 22 погинула, 88 рањених и 71 несталог борца и старешину. Процењује се да је 3. бригада могла нанети непријатељу губитке од око 150 мртвих и око 250 рањен^х.[21]

Преласком јединица 12. корпуса на леву обалу Драве завршава се период борби јединица 3. армије у зк«мским операцијама на левој обали Драве и у Славонији, односно период борби на Вировитичком мостобрану.

У борбама које је водила од 18. децембра 1944. до 10. фебруара 1945. Бригада је непријатељу нанела тешке губктке, преко 700 избачених из строја (око 208 погинулих, око 500 рањених и 5 заробљених). У исто време и сама је претрпела велике губитке — 76 погинулих, 282 рањена и 71 нестао борац и старешина, укупно 429 избачених <из строја. То је више од једног батаљона. До оволиког броја избачених из строја дошло је у првом реду због недовољног искуства у нападима на непријатеља који се добро припремио за одбрану у зимским условима — на земљишту покривеном снегом, по јаким мразевмла и сл. или недовољног броја и неефикасног коришћења противтенковског оруђа и слично. Томе је свакако узрок и недовољна обученост у руковању добивеним оружјем и оруђима, и уопште недовољна борбена обученост, јер је непо-

20 Исто и Зборник У/38, док. 29, 31, 37, 38, 39, 95.

[21] Сопствени губици су различито приказани у извештају штабова. У извештају Штаба 36. дивизије (Зборник У/38, док. 37, стр. 296) стоји да су јединкце дивизије 8. и 9. фебруара претрпеле губитке од 50 погинулих, 139 рањених и 60 несталих, а у извештају 12. корпуса (Зборник У/38, док- 29, стр. 160) да губици 36. дивизије износе 50 погинулкх, 139 рањених и 69 несталих. Међутим, према подацима из Операцијских дневника бригада, губици 36. дивкзије износе 47 погинулих, 149 рањених и 106 несталих.

средно пред одлазак у Славонију примљено доста бораца који су одмах уведени у борбу.

За борбена дејства Бригада у зимским операцијама карактер^стична су четири периода. Од 18. децембра 1944. до 16. јануара 1945. — период позиционе одбране који се карактерише стабилношћу положаја, повременим отварањем артиљеријске, минобацачке и пешадијске ватре и извиђачком активношћу ради добијања директних података (тзв. „живог језика"). Од 17. до 23. јануара период непрекидних ноћних и дневних напада на непријатеља који је добро организовао одбрану, под врло негтовољним временским условима (снег, јача хладноћа и др.), који је карактерист^чан по честим променама ситуације и великим губицима на једној и другој страни. Од 23. јануара до 6. фебруара поново период позиционе одбране и релативне неактивности на обе стране. Од 6. до 10. фебруара пер^од еластичне, па затим чврсте и одлучујуће одбране на поседнутој линији ужег мостобрана.

У офанзивним дејствима јединица 3. армије у периоду од 17. до 23. јануара 36. дивизија имала је одлучујућу улогу и њене јединк'це су допрле до Питомаче. А у борбеном поретку дивизије батаљони 3. бригаде су, својим енергичним нападима, сламали одбрану непријатеља и ослободили с. В. и М. Чрешњев^цу, с. Харшањ, с. Подхаршањ и Седларицу, а уз то извршили и више напада на непријатеља у с. Отрованец.

Деликатну и одговорну улогу 36. дивизија је добила и у одбрани ужег мостобрана 9. фебруара. И ту је 3. бригада, налазећи се на левом кришу мостобрана, примила на себе највећи удар тенкова и пешадије борбене групе »Фишер«. Упорно бранећи своје положаје, њени батаљони нису дозволили непријатељу да пробије одбрамбену линију и угрози прелаз код Барча. Они су се организовано повукли тек када је за то примљено наређење. Извршавајући добијене задатке борци и старешине су испољили' високу борбену свест и моралне квалитете, а стекли су и огромно ратно искуство. Иако слабо одевени и обувени, они су стоички подносили велику хладноћу и< водили борбе и на температури до —25° целзијуеа. Како је у то време 20% бораца било слабо одевено или[1] обувено, то је било случајева смрзавања појединих делова тела.

Но, иако су испољиле високе борбене квалитете и дис-

циплину, у борбени'м поступцима јединица и штабова уочене су и неке слабости.

Командовање у време борби за проширење мостобрана није било на висини, од Штаба дивизије па наниже. Наређења Штаба армије прихватана су шаблонски\ без дубљег проницања у задатке, а припреме за напад су вршене рутински. Напади су извођени на широком фронту са развученим снагама, уместо да се групишу на најважније објекте. Као да се желело свуда бити јак. Отуда су и задаци[1] артиљерије били развучени. А за време извођења напада виши штабови нису правовремено били обавештавани о развоју ситуације на бојиштима, због чега је би<ло и погрешних одлука. Тако је, на пример, било погрешно издато наређење за повлачење јединица на полазне положаје за напад када су оне биле већ дубоко зашле у с. Отрованец. Објекти у насељеном месту пружали су услове за организовање солидне одбране на достигнутој линији, а и могућмост да се непријатељ по дану добро осматра и гађа са блиских одстојања, да не би следеће ноћи поново пале велике жртве и да се савлада брисани простор и достигне иста линија.

Бригадна и батаљонске резерве се, такође, нису добро користиле, већ су убациване у борбу пре времена против споредних снага непријатеља, тако да у одлучујућем тренутку резерви више није било.

Садејство између батаљона па и бригада ни'је у потпуности остварено. Напади нису у свим случајевима на време извођени; било је знатних закашњења, што је дозвољавало непријатељу да врши маневар јединицама и ватром, а било је и необавештавања суседа о повлачењу своје једи^нице.

Због недовољног искуства за организовање противтенковске одбране и ватре и недовољне обучености бораца и старешина за борбу са тенковским јединицама, јединице Бригаде су биле врло осетљиве на тенковске нападе.

Сарадња ди'визијске артиљерије и пешадијских јединица није дошла до пуног изражаја. Пешадија често није знала да искористи постигнуте резултате артиљеријског дејства, док ова пак у многим случајевима није умела да уочи тренутак када пешадији треба помоћи. Концентраци^ја ватре на важмије циљеве није вршена, што је умањивало ефекте и резултате артиљеријске припреме и подршке.

У овом периоду санитет је имао пуне руке посла. За

кратно време требало је да обради близу 300 рањеника и' да их евакуише у Медико санитетски батаљон. То је био превелик напор за наше санитетско особље — од болничарки у водовима и четама до особља у батаљонском и бригадном превијалишту и санитету. Но, санитетско особље је овај задатак беспрекорно и са пуно одговорности извршило у свим периодима борбених дејстава.

За време боравка на Драви и на положајима у Славонији било је, због слабих смештајних услова, врло тешко одржавати ли'чну и колективну хигијену. Само захваљујући упорном раду хигијеничара и болничарки, и предузетим превентивним мерама, није дошло до појаве разних врста епидемија.

Обавештајна, интендантска (када је у питању исхрана) и служба везе добро су функционисале и успешно извршавале задатке из делокруга свог рада. У периоду од 15. до 31. јануара у сваком батал>ону формирана је минобацачка чета од по 4 минобацача 82 мм.

Без обзира на тешке борбене и метеоролошке услове, свакодневни живот једини'ца се нормално одвијао. Истина, политички, партијски, скојевски и културно-просветни рад се нешто интензивније одвијао у време боравка на положајима на левој обали Драве и у пери[1]оду од 23. јануара до 6. фебруара него за време офанзивних дејстава и у току одбране ужег мостобрана. У то време одвијало се такмичење између бригада, оснивале су се батаљонске библиотеке, издаване су зидне новине и листови', слати дописи са фронта за дневне листове и Танјуг, организовани су течајеви за неписмене и спроводиле друге активности.

формирањем Пропагандног одсека бригаде још јаче је оживео културно-просветни рад у Бригади и са народом. У свим батаљонима приказиван је совјетски филм „Дуга", и у свим батаљонима одржане су приредбе које су припремале батаљонске, бригадна или дивизијска уметничка екипа. Неке приредбе биле су посвећене и народу, нарочито за време боравка на Драви.

У јединицама је, истина у ограниченом обиму, извођена и војна настава. Она се углавном сводила на увежбавање у руковању примљеним наоружањем. При Штабу бригаде одржан је и нижи војни курс којег је похађало 30 слушалаца.

Одржан је и курс за најниже старешине о руковању минобацачима 82 мм.[22]

УЧЕШНЕ БРИГАДЕ У ЈШКВИДАЦИЈИ БОЛМАНСКОГ МОСТОБРАНА

После пребацивања 12. корпуса на леву обалу Драве, непријатељ је продужио дејство у Славонији против 6. и 10. корпуса, тежећи да их потисне из Пожешке и Дарув>арско-пакрачке котлине и набаци на масиве Папука, Крндије, Диља и Псуња и ослободи комуникације за саобраћај својих трупа.* До 25. фебруара успео је да овлада поменутим котлинама и заузме Дарувар, Пакрац и Липик. Ноћу 23/24. фебруара 10. корпус се пребацио у Мославину, док је 6. корпус наставио борбе на Папуку и Псуњу.[23]

У исто време Немци су се ужурбано припремали за раиије планирану противофанзкву са обе стране Блатног језера и из Славоније против совјетских снага у Мађарској и наших у Барањи. За то су у рејону Блатног језера груоисали 30 дивизија, а за дејства из Славоније одређене су три дргвизије из састава Групе армије „Е". Замисао је била да се главним снагама армија Југ — Северна ударна група (6. оклопна и 6. пешадиска немачка армија, 3. мађарска армија и 8. мађарски корпус) продире правцем Секешфехервар-Дунавфелдвар и помоћним -Јужна ударна група (2. оклопна армија) правцем Капошвар-Баја. Снаге Групе армија „Е" (91. армијски корпус са 297. немачком пешадијском, 104. ловачком и 11. пољском дивизијом) требало је да пређе Драву у рејону Доњег Михољца, Нашица и Валпова, образују мостобран и наставе продирање ка Мохачу. По овлађивању троуглом Блатног језера—Дунав—Драва, Северна ударна група требало је да наступа уз Дунав, ослободи Будимпешту и угрози бок 3. украјинског фронта, а јужна ударна група (три дивизије) да пређе Дунав на одсеку ушће Драва—Баја. Жеља им је била да совјетске снаге што даље одбаце од Беча и скрате фронт Групе армија Југ. За Немце је наведена операција утолико била значајнија што су 2- и 3. украјински

[22] Зборник У/37, док. 47, стр. 233, док. 103, стр. 439 и док- 129, стр. 601; Зборник У/38, док. 6, стр. 37, док. 29, стр. 161, док-37, стр. 289 и док. 39, стр. 321-

* Операције су кзвођене са снагама „Принц Еуген" дивизије, 1. „хрватеке" дивизије са пуком ПТЗ (поглавникова телесна гарда; и 1- пуком 1. козачке дивизије, затим, 4. горским здругом и 15. и 16. усташком бојном.

[23] Архив ВИИ, к. 293, бр. рег. 10-1/3.

фронт већ 17. фебруара добили задатак да ослободе Братиславу и Брно и заузму Беч.[24]

По преласку на леву обалу, дивизије 12. корпуса су се од 10. до 17. фебруар,а 1945. налазиле на одмору: 51. дивизија на просторији с. Мерење, с. Нађ Допса, с. Киш Допса, с. Гергешаљ; 16. дивизија на просторији с. Тот Сент Ђерђ, с. Молвања, с. Немешке, с. Киш Томаши, с. Хабал и 36. дивизија, пошто су је смениле 8. и 11. бугарска дивизија на левој обали Драве, разместила се на просторији с. Поклошм (3. бригада), с. Калманча (5. бригада и Медико-санитетски батаљон), пустара Цеглед и пуетара Пувари (6. бригада), кућа североисточно с. Мерење (Артиљеријска бригада), пустара Гомбкете (Противавионски и Тешки дивизион), пустара Лајошхази (Дивизијска интендантура и Штаб дивизије).[25]

Два батаљона 3. бригаде заузела су положај на левој обали Драве од с. Драва Тамоши па 5 км према Барчу, а три батаљона су се сместила у с. Дарањ. У току ноћи 11/12. фебруара, три батаљона 3. бригаде из с. Дарањ пребацили су се до с. Поклоши. Пошто су их смениле јединице 11. бугарске дивизије и остала два батаљона су 13. фебруара дошла у с. Поклоши. У овом селу Бригада је остала до 17. фебруара када је кренула за Барању, правцем: с. Поклоши — Сигетвар — Хобл — Нађујфали — Драва Фок — Сеље — Харкањ — Шиклош — Нађ Харшањ — Беременд — Иван Дарде — Кишмето — Шарок до просторије Вардарци — Копачево — Луг, заједмо са осталим јединицама Дивизије и Корпуса ради смењивања јединица 3. бугарске дивизије на левој обали Драве.

У с. Поклоши батаљон су се неколико дана одмарали, срећивали и вршили попуну људством и наоружањем. Време је коришћено и за војну и политичку наставу, а на састанцима комуниста и скојеваца, као и на водним, четним и батаљонским конференцијама вршена је анализа борби на Вировотичком мостобрану. На састанцима и политичкој настави, борци-

[24] ВЕ, том 9, стр. 522; „Ослободилачки рат", стр. 514 и С. Савић „51- војвођанска дивизија", стр. 108.
[25] Зборник У/38, док. 37, стр. 300; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 103.

ма су детаљније објашњени разлози повлачења у Мађарску и указано на перспективу блиске победе.[26]

Пред покрет за Барању, 15. фебруара, 3. бригада је имала пет батаљона и укупно 1670 бораца и старешина. Тог дана 36. дивизија је, са 11. бригадом, бројала 9.220 бораца и старешина, а Корпус са три дивизије и другим јединицама и деловима укупно 28.560 људи.[27]

По доласку у Барању и накои смене бугарских јединица, 16. војвођанска дивизија је посела леву обалу Драве са 1. и 2. бригадом (4. и 15. бригада сместиле су се у рејону с. Кашад, с. Луч, сл. Илочка) од с. Торјанци на јушсловенско-мађарској граници па низводно до с. Старо Село, 36. дивизија запосела је леву обалу са све три бригаде, али са упола мањим снагама, и то од с. Старог Села низводно до ушћа Драве у Дунав. Педесет прва дивизија сместила се на просторију с. Козарац — с. Кнежеви Виногради — с. Змајевац — с. Драж — с. Топље — с. Кнежево — Брањин Врх као корпусна резерва. Леву обалу Дунава од ушћа Драве до Вуковара и даље је бранила 11. бригада 36. дивизије.

Ноћу 21/22. и 22/23. фебруара положаје на левој обали Драве преузела је 36. дивизија од 24. пешадијског и 16. артиљеријског пука бугарске 3. дивизије. Примопредаја је извршена писмено са приложеним скицама, шемама ватре о распореду непријатеља и другим документима. Непријатељ је осетио долазак и смену јединица, па је обе ноћи авионом надлетао с. Дарду и вршио извмђање.

Након смене, јединице 36. дивизије заузеле су следећи распоред: 3. бригада је запосела положаје од ушћа Драве у Дунав до Ловишта (к. 86 — друм), 1 км североисточно од с. Биље, 6. бригада од 3. бригаде (к. 86) па узводно до Високе греде (к. 85); 5. бригада од к. 85 узводно до с. Старог Села. Артиљеријска бригада сместила се у с. Дарда. У прву линију на саму обалу Драве 6. бригада је истурила свој 1. батаљон и једну чету 2. батаљона, а 2. батаљон поставила на јужну ивицу с. Биље; 5. батаљон је био у бригадној резерви у с. Биље, а 3. и 4. батаљон се сместио са Штабом бригаде у с. Дарда. И 5. бригада је у прву линију, на обалу Драве, истурила

[26] Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-4, кут. 1241, бр. рег. 10/1, 11/1, 14/1; кут. 293; бр. рег. 2-1/1, кут. 590, бр. рег. 2-1/2, кут. 293, бр-рег. 10-1/3.
[27] Зборник У/38, док. 35, стр. 278.

2. и 3. бат,аљон, а остала три батаљона сместила у с. Јагодњаи и с. Н. Чеминац.[28]

Наша 3. бригада заузела је следећи распоред: 5. батаљон посео је јужну и југоисточну ивицу с. Нопачева, путем до насипа М. Дунавац, да контролише и брани леву и контролише десну обалу Драве; 1. батаљон посео је линију од насипа М. Дунавац па северно поред пус. Подунавље и с-и. Минет Фок; 4. батаљон се сместио у с. Вардарац, а 2. и 3. батаљон у с. Лугу где се налазио и Штаб бригаде. Уз то 5. батаљон је им,ао да и дању и ноћу упућује патроле до обале Драве и до шуме М. Бајер. Он је и на торњу цркве у Копачеву поставио два „шарца" и тешки митраљез „Макоим" спремне да туку просторију до обале Драве. На саму обалу Драве, у једној ловачкој колиби, постављена је десетина са аутоматским оружјем, која је имала да контролише десну обалу и да послужи као заоеда у случају да непријатељ пребаци неку извиђачку групу. На улазим,а и излазима из села постављене су страже да контролишу сва лица која улазе и излазе због евентуалних шпијуна. У овом распореду Бригада је остала до 1. марта и у том периоду није имала непосредног додира са непријатељем.[29]

Ради ојачавања одбране на првој линији (на самој обали Драве) и онемогућавања непријатељу да пребацује извиђачке и мање јединице на леву обалу ради насилног извиђања, Штаб 36. дивизије је 1. марта наредио 5. бригади да са дв,а батаљона поседне прву линију на самој обали Драве, са једним другу, а остала два батаљона да задржи у резерви — један у Јагодњаку и други у Угљешу. Штаб бригаде је имао да се премести у с. Нови Чеминац. У исто време 6. бригади је наређено да прву линију (на обали Драве) ојача и поседне са три батаљона (један источно и два западно од друма Биље — Осијек), са једним да поседне источну и јужну ивицу с. Биље, а један да задржи у резерви у с. Дарди. Трећој бригади наређено је да на положајима задржи исти распоред јединица, с тим да један батаљон као резерву упути у с. Копачево, а Штаб бригаде да се из с. Луга премести у с. Вардарац. Осјечка бригада

[28] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 15-1 и 12-3, кут. 1241, бр. рег. 14/3.
[29] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 12-3 и кут. 1243, бр. рег. 24-4.

Постројена 3. бригада пре свечаног уручења Ордена народног ослобођења, Дарда, марта 1945.

и даље је задржана у с. Грабовцу као резерва Дивизије. Јединицама је наређена крајна будност, како на положајима тако и у селима, као и обавезна контрола непознатих лица. Забрањено је и некорисно препуцавање са непријатељем. Наређење је одмах извршено. У овом распореду бригаде су остале до 6. марта.[30]

После тога распоред Бригаде 1. марта био је: Штаб бригаде у с. Вардарац; једна чета 1. батаљона ојачана тешким митраљезом и једним тешким минобацачем на положају пустара Подунавље, а остале две чете у с. Вардарац; 5. батаљон на положају на линији 1 км од с. Биља на југозапад до с. Копачево (к. 81) — јужна и источна ивица села — и даље северно путем до насипа М. Дунавац (на осматрачници у ловачкој кући на обали Драве једно извиђачко одељење јачине 20 људи); 2. и 3. батаљон на одмору у с. Лугу и 4. батаљон у резерви у с. Копачево.

Тог дана око 22 часа, јача непријатељска извиђачка група искрцала се на острво код ловачке куће и изненадила по-

зо Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 18-1 и бр. рег. 16-3.

Командант 36. војвођанске дивизије, Душан Вукасовић Диоген и начелник Штаба Дивизије Бранко Крњаја долазе да изврше смотру Бригаде и уруче јој додељено одликовање, као и одликовања борцима и старешинама, Дарда, марта 1944.

менуто извиђачко одељење на осматрачници у ловачкој кући. Већина извиђача са командиром одељења напустила је осматрачницу, и повукла се чамцем. Једино се снашло пушкомитраљеско одељење које је пружило снажан отпор непријатељу. У неравноправној борби погинуо је нишанџија, а два борца су рањена. У току ноћи непријатељска група се повукла са острва, а у ловачку кућу поново је упућено осматрачко одељење ојачано једном стрељачком десетином. Сем повременог препуцавања, до 6. марта није било непосредног контакта са непријатељем.[31]

На сектору одбране 36. дивизије појачана је 5. марта извиђачка делатност непријатеља, а на десној обали Драве уочено је кретање његових јединица, нарочито од Осијека према Валпову. Око 23,20 часова, јединице 11. ваздухопловне пољске дивизије отпочеле су форсирање Драве на одсеку 16. дивизије, а око 3 часа ујутро 6. марта, са мањим снагама и код

[31] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4.

Осијека на одсеиу 36. дивизије. Истовремено, ноћу 5/6. марта 297. немачка пешадијска дивизија форсирала је Драву код Доњег Михољца на сектору 1. бугарске армије. Дејства 91. армијског корпуса, из састава Групе армије „Е", претходила су офанзивним операцијама Групе армија „Југ" из рејона Блатног језера према совјетским снагама које су отпочеле 6. март,а у 4 часа. Тако је отпочела дуго планирана немачка противофанзива названа „Велика операција".

На сектору 16. дивизије, непријатељ је (11. и 21, пук 11. ваздухопловне дивизије) једновремено отпочео да форсира Драву на три прелаза — код Нардске скеле (на споју 1. и 2. брипаде) и код с. Белишћа и с. Бистранаца на одсеку 1. бригаде. Искористивши непоседнуте просторе, код места прелаза код с. Белишћа и Нордске скеле, непријатељ је успео непримећено и врло брзо да савлада шумски појас Репњак и Шибље, и да до зоре образује ужи мостобран на линији Орешанче — Баканска уст,ава — насип дуж старе Драве (к. 92, к. 89 и трг. 87) — с. Гаковац и да на леву обалу пребаци око 2000 војника. Чим је откривено пребацивање непријатеља, Штаб *V.* бригаде је увео у борбу два батаљона из резерве, к,ако би му спречио поседање насипа између к. 92 и Репњака. Међутим, и непријатељ је увео у борбу своју резерву и уз подршку артиљерије, после оштре борбе, успео да потисне јединице 1. бригаде. Једино његов 11. батаљон није успео да постигне већи успех на прелазу код с. Бистринаца, јер је снажном ватром једног батаљона 1. бригаде заустављен и преполовљен, па се остатак вратио преко Драве ноћу 6/7. марта.

Према непријатељу који је вршио снажан притисак у правцу Новог Бездана и Болмана, Штаб дивизије је још у току ноћи упутио и 4. бригаду из резерве. У раним преподневним часовима у оштрој борби, све три бригаде 16. дивизије успеле су да одбаце непријатеља од Барбара канала и избију до пред с. Гаковац. Убрзо затим, непријатељу су стигле свеже снаге, па су се 1. и 4. бригада морале повући у правцу с. Мајске Међе.

Када је непријатељ овладао линијом Баканска устава — с. Н. Бездан — Барбара канал — с. Бурђев Двор и потиснувши десно крило 2. бригаде ушао у с. Болман, Штаб 16. дивизије упутио је 15. бригаду „Шандор Петефи" да га избаци из Болмана. Она је успела да са два батаљона протера непријатеља из Болмана и поседне линију Цигански буџак — Сепеш, дуж

Барбара канала. Нешто касније неиријатељ је предузео напад јачим снагама и у огорченим борбама, у току којих је село два пута прелазило из руке у руке, успео је да пред саму ноћ поново овлада Болманом.[32]

У току форсирања Драве 51. дивизија је била у корпусној резерви на просторији с. Кнежево — с. Барањина — с. Кнежеви Виногради — с. Змајевац — с. Драж, удаљена од Драве 15—30 км. Већ у 7 часова Штаб дивизије упућује 8. и 12. бригаду ради ојачавања распореда 16. дивизије и поседања положаја између с. Болмана и с. Н. Бездана. И већ у 13 часова 12. бригада ст\/па у борбу коју до краја дана води са непријатељем у рејону Болмана, с. Мајска Мећа и с. Нови Бездан. Успева да одбије и два ноћна јуриша и противнападом враћа непријатеља на полазне положаје. И батаљони 8. бригаде су у борби са непријатељем још од 16 часова. У току ноћи 6/7. мапта 7. бригада је у покрету према с. ЈТучи и Мајској Мећи, а 14. бригада према с. Брањин Врх.[33]

На сеитору 36. дивизије, наион јаче артиљеријсие и минобацачне припреме (чије су гранате падале на 40 до 300 м иза положаја), непријатељ је у 2 часа, под заштитом јаие пешадијсне ватре, понушао да се са три чамца (у сваиом 5-6 људи) пребаци на леву обалу на сентору 4. батаљона 6. бригаде. Међутим, снажном ватром батаљона два чамца су потопљена, дои је један успео да се врати на десну обалу. Из потопљеног чамца један војнин је допливао до леве обале где је заробљен. Сат насније непријатељ је отворио снажну артиљеријсну и минобацачну ватру по сентору одбране 5. батаљона 6. бригаде, а одмах затим је, под заштитом димне завеее, група од 40—50 људи понушала да форсира Драву. Но и она је дочеиана јаиом минобацачном, митраљесиом и пушчаном ватром и осујећена. У 6 часова непријатељ је поново понушао да на сеитору 4. батаљона пребаци на леву обалу групу од 20—25 људи, ,али ни тада није успео.

Нада је, оно 7 часова непријатељ потиснуо јединице 16. дивизије и ушао у Стари Болман, био је угрожен бон 5. бригаде. Због тога је оио 10 часова уведен у борбу њен 3. батаљон, иоји је заједно са јединицама 16. дивизије ушао у Стари Болман и задржао непријатеља све до ноћи, нада је био присиљен да се повуче на западну ивицу Н. Болмана.

[32] Архив ВИИ, кут. 954, бр. рег. 1-1/3; П. Грујић, н.д. стр. 382 *и* 383.

[52] Исто и С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 138.

На сектору 3. бригаде непријатељ није покушавао да се пребаци преко реке. Но, ситуација је захтевала да се и поред тога ојачају предњи положаји, па је упућен 3. батаљон из с Луга за Биље. Једна чета тог батаљона посела је положаје на обали Драве према Осијеку.[34]

У 15, 30 часова, Штаб дивизије помера јединице и наређује им да упорно бране додељене рејоне, а посебно линију: западна ивица Грабљак шуме — Грабљак трг. 90 — Бајмак — Просинац — Кривај — трг. 88 — Бадоња. При томе су 5. и 5. бригада остале на истим положа}им(а, док је код 3. војвођанске, Осјечке и артиљеријске бригаде дошло до извесног померања. Наиме, 1. батаљон 3. бригаде сменио је 7. марта 4. батаљон и посео положаје на насипу од с. Коп,ачева до пустаре Подунавље; 2. батаљон је око 9 часова предузео покрет правцем Луг — Грабовац — Чеминац — Јагодњак, сменио јединице Осјечке бригаде и посео положаје од 5. батаљона 5. бригаде дуж канала улево до цесте; 3. батаљон је остао и даље у Биљу и према Осијеку, чекајући смену; 4. батаљон је преузео положаје 5. батаљона, укључујући и осматрачницу код Ловачке куће на Драви, док се 5. пребацио до с. Јагодњака и посео положаје на линији југозападна ивица с. Јагодњака — Зорница — фабрика кудеље; интендантура, комора и санитет Бригаде сместили су се у с. Чеминац.

За то време артиљерија 36. дивизије и 6. бригаде дејствовала је успешно снажном ватром по рејону Ретф,але где су се концентрисале јаче снаге непријатеља.

По доласку 2. и 5. батаљона 3. бригаде, Осјечка бригада је преузела положаје осталих батаљона 3. бригаде. Артиљеријска бригада упутила је једну батерију топова 45 мм 1. противтенковског дивизиона у Н. Чеминац, а једну на јужну ивицу с. Козарца.[35]

Тог дана, 7. марта, на сектору одбране 16. и 51. дивизије вођене су тешке борбе. Одмах ујутро непријатељ је, после краће артиљеријске припреме, кренуо у напад и поново заузео с. Болман. У току поподнева заузео је и Мајску Међу коју је бранила 12. бригада 51. дивизије. Нешто касније, након арти-

[34] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 18-1, кут. 1244, бр. рег. 1-3, кут. 1246, бр. рег. 43-1 и кут. 1243, бр .рег. 24-4.

[35] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 19-1 и бр. рег. 16-3, кут. 1243, бр. рег. 24-4; Зборник X1/3, док. 7, стр. 38, док. 8, стр. 46.

љеријске припреме, 7. бригада 51. и 15. бригада 16. дивизије прешле су у противнапад и упале у источни део с. Болман. Жестоке борбе настављене су и у току ноћи 7/8. марта. Непријатељ је стално убацивао свеже и Јаче снаге. У току ноћи покушао је да форсира Драву на два места у рејону с. Петријеваца — код острва Иључ и Стевкине аде, али је у оба случаја претрпео неуспех. Наша авијација је бомбардовала и митраљирала обе обале Драве у рејону мостобрана.[36]

Изнурен и исцрпљен непрекидним борбама непријатељ током 8. марта није био способан да продужи нападе, већ се укопавао и срећивао на достигнутим линијама. Тог дана је на левој обали Драве, у рејону мостобрана, већ имао три пука пешадије и нешто лаке артиљерије које су држале положаје на линији: Драва — Бистрински луг — Баканска уставa — Бергерова пуста — с. Н. Бездан — Мајска Међа — с. Болман (сем североисточног дела) — Ђурђев двор — Жибље — Драва. Његов напад око 22,30 чаеова на Барањско Петрово Село, дочекан је снажном артиљеријском ватром и противнападом 8. бригаде 51. дивизије одбијен.[37]

И на сектору 36. дивизије тог дана је било мирно. Пошто су их сменили батаљони Осјечке бригаде 1, 3. и 4. батаљон 3. бригаде извршили су покрет правцем Биље — Дарда — Чеминац — Јагодњак и заузеле следећи распоред: 1. батаљон посео је положаје на линији Бодања — Иутјерина — трг. 87 до насипа Сепеш — Брод пустара и насипа Бабин гроб — Пјескови; 3. је посео положаје на к. 88 (Брод пустара) које је увече предао 1. батаљону а он посео нове положаје на левој обали Драве, лево од 1. батаљона; 4. батаљон посео је положаје на линији западна ивица с. Јагодњак — Недвинче — Гробљик к. 86 — трг. 90; док су 2. и 5. батаљон задржали положаје од претходног дана. На тим новим положајима батаљони су одмах предузели укопавање и израду фортификацијских објеката.[38]

После јаче артиљеријске ирипреме, непријатељ је 9. марга око 5 часова прешао у напад на целом мостобрану, потиснуо 1. и 4. бригаду 16. дивизије и 8. бригаду 51. дивизије и у пре-

[36] Зборник X1/3, док. 6, стр. 30.
[37] Исто и док. 7, стр. 39.
[38] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4; Зборник X1/3, док. 8, стр. 47.

подневним часовима заузео пустару Пишкура и Барањско Петрово Село. Покушани противнапади нису успели и непријатељ је до ноћи на западу овладао Пландиштем, Бањевима и Медровић пустаром, а на северозападу избио до југословенско-мађарске границе (у правцу Беременде). Међутим, противнападом јединица 16. дивизије, ноћу 9/10. марта, непријатељ је одбачен од Пландишта, Бањева и Медровић пустаре, тако да су поново поседнути положаји на левој обали Драве све до Жидо пустаре.

На сектору 3. бригаде и осталих јединица 36. дивизије тог дана није било померања и непосредног сукоба, сем што је артиљерија успешно тукла једну колону непријатеља која се креталд од Осијека ка Адолфовцу, као и распоред његових минобацача у том месту. Том приликом уништено је 16 кола.[59]

Следећег дана, 10. марта од раног јутра, вођене су тешке борбе у рејону с. Барањско Петрово Село, с. Мајска Међа и с. Болман са непријатељем јачине преко једног пука, који је настојао да продре ка с. Петловцу. У преподневним часовима успео је да нешто напредује, али је противнападом 15. бригаде 16. дивизије и ватром батерије „кађуша" заустављен и враћен на полазне положаје. А око 13 часова, након јаче артиљеријске припреме целокупне артиљерије и батерије совјетских „кађуша", све јединице 16. и 51. дивизије прешле су у противнапад и до мрада заузеле северозападни део Барањског Петровог Села, североисточни и јужни део Болмана, Ђурђев Двор и к. 88. (40)

Садејствујући јединицама 16. дивизије, 3. и 5. батаљон 5. бригаде су у 14 часова предузели напад на с. Стари Болман. У првом налету допрли су до првих кућа у југоисточном делу села, али су се нешто касније, због брисаног простора и јаке ватре непријатеља, повукли на полазне положаје. Напад је поновљен у 19 часова. Том приликом батаљони 5. бригаде су појачани са две чете из 4. батаљона 3. бригаде. Нападајући у центру, између батаљона 5. бригаде, оне су упале у с. Стари Болман и допрле до цркве. Међутим, због губљења контакта и ватрене везе са батаљонима 5. бригаде, који су задржани испред прве одбрамбене линије непријатеља, чете су се морале повући на полазне положаје. Укупни губици ова три батаљона

[39] Зборник X1/3, док. 6, стр. 32, док. 8, стр. 48.
(40) Исто.

износили су 13 мртвих, 64 рањена и 3 нестала (4. батаљон 3. бригаде, имао је 4 погинула и 23 рањена), а непријатељеви 40 мртвих и 90 рањених.[41]

Немци су и на сектору одбране 11. бригаде 36. дивизије вршили испаде. Тако се у току ноћи 8/9. марта један њихов моторни оклопни чамац пробио Дунавом до Батине и напао понтонски мост. Следеће ноћи, 9/10. марта, непријатељ је са 5 моторних чамаца поново напао мост код Батине и у Апатину и уништио један наш моторни чамац. Након тога предузете су мере да се то више не понови — наређено је исељавање Немаца (20 км од Дунава), претраживање обале Дунава, ноћу осветљавање реке, а и упућена су противоклопна оруђа на Дунав.[42]

Од 11. до 17. марта јединице 11. ваздухопловне немачке дивизије, изнурене у дотадашњим борбама, нису испољавале већу активност па је у рејону мостобрана, за разлику од претходних дана, владало релативно затишје. Због тога је Штаб 3. армије предложко Штабу 3. украјинског фронта да јединице 12. корпуса и моторциклстички пук Црвене армије, који је још 10. марта стигао као ојачање у рејон Белог Манасгира, пређе у општи напад, пре него непријатељу стигну очекивана појачања. Штаб украјинског фронта није прихватко овај предлог због ситуације на непријатељевом мостобрану северно од Д. Михољца, на левој обали Драве, где су се браниле јединице 1. бугарске армије. По њиховом мишљењу, требало је прво тај мостобран ликвидирати па онда све снаге упутити на Болмански. Но, како се мостобран испред Д. Михољца сужавао, уз помоћ знатних оовјетских снага, (већ је био ликвидиран део мостобрана источно од друма Д. Михољац — Харкањ), а ради ојачања Болманског мостобрана, непријатељ је ноћу 12/13. марта извукао 1. армијски дивизион и пребацио га у рејон Болмана. Три дана каснкје, ноћу 15/16. марта, са просторије Подравска Слатина — Ораховица, доведен је и пребачен у рејон мостобрана и 4. кубански пук 1. козачке коњичке дивизи« је. Но, дан пре тога, пошто је противофанзива у рејону Блатног језера пропала, немачка Врховна команда је наредила Штабу групе армије „Е" да повуче своје снаге са оба мостобрана. Међутим, врховни командант Југоистока одлучио је да се, због притиска на осталим фронтовима, мостобрани одрже још неколико дана, а јединице извлаче постепено и неприметно. У извлачењу снага, предност је имао мостобран код Д. Михољца кога су совјетске и бугарске једр:нице ликвидирале до ноћи 18/19. марта. У тих шест дана јединице 12. корпуса су ипак биле врло активне: вршиле су препаде и насилна извиђања; стално узнемиравале артиљеријском ватром, док је авкјација врло успешно тукла циљеве у рејону мостобрана и на прилазима. Од посебног су значаја подузете мере опреза и

[41] Исто и Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4.
[42] Исто.

контроле свих непознатих лица ради откривања непријатељских шпијуна.[43]

Ни на положајима 36. дивизије није било крупнијих догађаја. По наређењу команданта дивизије јединице 5. бригаде и делови Осјечке бригаде сменили су ноћу 11/12. марта батаљоне 3. бригаде. После тога, 1. и 3. батаљон сместили су се у источни део с. Јагодњака, а 2, 4. и 5. батаљон у с. Јагодњак с тим што је 4. батаљон посео положаје испред села, лево и десно од цесте. Но, како је непријатељ у току поподнева вршио јак притисак према положајима 2. бригаде 16. дивизије, то је, на захтев ком,анданта, упућена једна чета из 1. батаљона са командантом батаљона као ојачање. Она је убачена у борбу у међупростору чета 3. батаљона 2. бригаде и заједно с,а осталим јединицама 2. бригаде учествовала у одбијању пет узастопних покушаја непријатеља да се пробије кроз шуму поред обале Драве и тако прошири мостобран. У тим борбама чета 3. бригаде имала је 6 рањених, а нанела је непријатељу губитке од 20 мртвих и 25 рањених. Запленила је и 2 шарца.

У току ноћи 12/13. марта непријатељ је у два наврата минобацачима гађао положаје северно од Ретфале, док је преко дана на свим положајима дивизије било мирно, сем код чете 1. бат,аљона, која се налазила код 2. бригаде, где се чула јача пушчана ватра. Око поноћи, непријатељ је покушао да се са два чамца искрца на источној ивици Подравља, али у томе није успео. Наредног дана, у 12,30 и ноћу 14/15. марта у 1,30 часова, непријатељ је на сектору код Болмана предузимао мање нападе, али је оба пута био одбијен. Те ноћи 2. батаљон 3. бригаде на положајима код Старог Болмана, сменио је 3. батаљон Осјечке бригаде, који је упућен у дивизијску резерву код Пјескова. Следеће ноћи 5. батаљон 3. бригаде, такође на положајима код Старог Болмана, сменио је 5. батаљон 5. бригаде, који је упућен у резерву код Пјескове, док је 3. батаљон Осјечке бригаде упућен у с. Вардарац у састав своје бригаде. У зору, 16. марта, непријатељ је са око 100 војника из Старог Болмана предузео нап,ад према положајима батаљона 3. бригаде, али је услед снажне ватре

[43] Зборник X1/3, док. 24, стр. 130; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 126; Архив ВИИ, кут. 293, бр. рег. 8-5/1 и кут. 590, бр. рег. 17-2/2-

2. и 5. батаљона вр,ађен на полазне положаје.[44]

Пошто је ојачао снаге на мостобрану, непријатељ је још пре зоре, 17. марта, са два батаљона извршио три узастопна напада на положаје 16. дивизије у рејону Барањског Петровог Села и Пишкура пустаре. Међутим, сва три напада су одбијена уз велике губитке непријатеља. Због тога, он у другој половини ноћи 17/18. марта, у борбу уводи 4. кубански пук који напада положаје 4. бригаде 16. дивизије у рејону Жидо пустаре и Баканске уставе. Пошто у првом нападу није успео, кубански пук је ојачан са два батаљона 11. немачке дивизије па је у следећим нападима до зоре успео да пробије одбрану 16. дивизије и заузме с. Торјанце. Даљи продор на запад онемогућен је чврстом одбраном јединица дивизије.

У току 18. марта, пошто је ликвидиран непријатељев мостобран у рејону Михољца, на сектор Беременд — Иашад — Олд пребацивале су се јединице 133. корпуса ЦА и 16. бугарске дивизије. То је омогућило да се истог дана по подне изврши општи напад на мостобран непријатеља. Поред јединица Иорпуса у нападу учествују два пука Црвене армије и један бупарски пук. Тежиште напада, који је почео у 16 часова било је против непријатеља који је продро до с. Торјанце. У току ноћи 18/19. марта с. Торјанци су ослобођени. Непријатељ је незнатно потиснут и на осталим секторима. И авијација је била врло активна и у 18,30 часова успешно бомбардовала Ђурђев Двор и шумицу западно од њега.

Јединице 36. дивизије су истог дана само делимично учествовале у општем нападу. Наиме, 2. и 5. батаљон 3. бригаде, који су држали положаје испред Новог Болм(ана према Старом Болману, имали су само задатак да ватром садејствују нападу 2. бригаде 16. дивизије (лево) и 7. бригаде 51. дивизије (десно). Но, напад ових бригада није успео, јер се непријатељ упорно бранио. Нарочито је била снажна његова минобацачка ватра од које је 3. бригада имала 7 рањених бораца.[45]

[44] Зборник X1/3, док. 8, стр, 49, док. 20, стр. 104; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-4.

[45] Архив ВИИ, кут. 293, рег. бр. 13-1/3, кут. 1241, бр. рег. 21-3, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 954, бр. рег. 1-1/3; Зборник X1/3, док. 20, 21 и 24.

Следећа два дана на целом мостобрану и на положајима дуж Драве владало је релативно затишје. Вршена су извиђања са мањим групам,а, док су артиљерија и авијација успешно тукле циљеве. Тако, на пример, по наређењу Штаба дивизије, 3. бригада је 19. марта у 9,20 часова са мањим одељењима вршила н,асилно извиђање положаја непријатеља у Ст. Болману. Том приликом дошло је до оштре борбе на 50 до 150 м од прве линије непријатеља. Под заштитом снажне пушчане, митраљеске и минобацачке ватре, одељења су се повукла на полазне положаје. У тој борби само је један борад из 3. бригаде био рањен. Артиљерија 36. дивизије (Артиљеријска бригада) прецизном ватром, 20. марта, растурила је колону непријатеља која се кретала од Осијек,а ка западу. Наша авијација је 19. марта такође успешно бомбардовала и митраљирала непријатеља у рејону железничке станице Осијек и Жидо^ пустаре, а 20. марта у рејону Барањског Петровог Села, Болмана и прелаза на Драви.[46]

Приликом обиласка положаја 4. батаљона 6. бригаде, погинуо је 20. марта командант 36. војвођанске НОУ дивизије пуковник Душан Вукасовић Диоген. Непријатељев снајпериста са тврђавице погодио га је право у главу у 15 часова, у тренутку када је <ив плитког рова на једној чистини т самој обали Драве осматрао положаје и распоред непријатеља у рејону Ретфале. Пренет је и дан касније сахрањен на гробљу у родном селу Петровчићу у Срему. Био је то тежак губитак не само за 36. дивизију и 3. армију, већ и за нашу НОВЈ уопште. Учитељ, педагог, резервни официр бивше војске, друштвено-политички радник, старешина у јединицама НОВЈ, револуционар, комуниста, изванредан друг и човек, Душан Вукасовић је имао све услове и квалитете да се развије у високог војног и политичког руководиоца наше армије и нашег социјалистичког друштва. Борци и старешине, не само 36. дивизије, већ целог 12. војвођанског корпуса, тешка срца примили су вест о његовој погибији, али су га у наредним јуришима достојно осветили. После рата Душан Вукасовић је проглашен за Народног хероја због чега су борци и старешине 3. војвођанске бригаде посебно поносни, јер је то признање добио

[46] Зборник X1/3, док. 20, 21 и 24; Архив ВИИ, кут. 954, бр. рег.

и због храбрости испољене у борбама које је ова Бригада водила.[47]

Штаб 3. армије је 20. марта са штабом 57. армије ЦА утаиачио план ликвидације непријатељског мостобрана, с тим да напад почне 21. марта у 4 часа. Према плану у нападу је требало да учествују јединице 12. корпуса ЈА, 133. корпус Црвене армије и 16. бугарска дивизија. Јединкце 36. дивизије имале су да бране леву обалу Драве са својих положаја, сем 3. војвођанске бригаде која је стављена под непосредну команду Штаба корпуса, да заједно са 2. војвођанском бригадом ослободи Бурђев Двор и Болман, а потом продире левим крилом ка Гаковцу и Нарвдској Скели, десним крилом ка Боштану и Прекофок пустари. Но, депешама Генералштаба ЈА и команда 3. украјинског фронта напад је померен за један дан, тј. за 22. март.[48]

Међутим, уочивши јаке снаге око мостобрана, непријатељ је још у току ноћи 20/21. марта отпочео извлачење својих снага и пребацивање на леву обалу. Открившн то, јединице 16, 51. и 36. дивизије самоиницијативно су прешле у напад и до зоре ослободиле с. Болман, Ђорђев Двор, Барањско Петрово Село, Мајску Међу и Нови Бездан. Пред зору у напад су се укључили и један совјетски и један бугарски пук, који успевају да овладају пустарама Пишкуре и Жидо и Баканском уставом, повезујући се тако са јединицам,а 12. корпуса. Напади су настављени и током дана 21. марта. Наслањајући се десним крилом на јединице совјетског и бугарског пука, јединице 12. корпуса су до подне избиле на линију Гаковац — насип јужно од Деаковца — к. 92 — шума Орешанче. Трпећи велике губитке, непријатељ је на овој линији пружао очајнички отпор са жељом да се одржи до мрака када ће моћи безбедније да се пребацује преко Драве, због активности наше авијације на прелазима. Наступање наших јединица било је успоравано густо постављаним противпешадијским минама које је требало опрезно рашчишћавати. По паду мрака и после јаче артиљеријске припреме, у којој је учествовао и дивизион совјетских ,,кађуша", лрешло се у коначни јуриш. До 1 час 22. марта, све наше јединице избиле су на обалу Драве, ликвидирајући последње заостале непријатељеве војнике. Након шестнаест дана тешких и крвавих борби мостобран неприја-

[47] Зборник X1/3, док. 20, стр. 107; Архив ВИИ, кут. 1246, бр. рег. 43-1.

[48] Зборшж X1/3, док. 24, стр. 133; Архив ВИИ, кут. 293, бр. рег. 11-1/1, 11-2/1, 12-3/1 и 12-6/1.

теља је био лиивидиран и фронт поново успостављен на левој обали Драве.[49]

По заповести Штаба корпуса 3. бригада је до ноћи 20. марта била потпуно спремна да узме учешћа у нападу на Болман и Ђурђев Двор, заједно са 2. војвођанском бригадом. Но, начелник корпуса је 21. марта у 3,30 часова телефоном обавестио да је напад одложен. Међутим, обавештајно одељење Бригаде је у 4,50 часова открило да у Ст. Болману нема непријатељевих јединица. На то је Штаб бригаде одмах наредио да се пређе у напад и гоњење непријатеља. Не задржавајући се у Болману 2, 3. и 5. батаљон су продужили ка к. 88, врло брзо избили на Барбара канал и насип јужно од Бостана и стигли на насип Циган^ки буџак који су посели. Даље наступање батаљона било је задржано снажном митраљеском и минобацачком ватром са насипа који се протеже од Гаковца до к. 88. Покутано је неколико јуриша, али без успеха. Користећи добру прегледност терена непријатељ је тако распоредио аутоматска оружја да су могла сваку тачку тући јаком унакрсном ватром. Око 16 часова наређено је да заједно са 2. бригадом подржимо ватром свих оруђа напад једне брига де 51. дивизије на Вучје Тополе. Одмах је отворена концентрична минобацачка ватра по просторији Тополе — Гаковац која је трајала до 19 часова. По паду мрака три бдтаљона 3. бригаде врше силовит јуриш и у оштрој борби потискују непријатеља са насипа код Старе Драве.

У 22 часа Штаб брипаде примио је наређење да се нелријатељски мостобран мора ликвидирати у току ноћи 21/22. марта. По томе 3. бригада је имала да са два батаљона од Барбара канала напада јужно кроз шуму Вучје Тополе, а са једним батаљоном од насипа Гаковац ка к. 89. и острву Гаковац. По протеривању непријатеља, 3. бригада је имала да поседне и држи леву обалу док је не смени једна бригада 16. дивизије, а затим ће отићи у с. Јагодњак.

Сходно поменутом наређењу, батаљони 3. бригаде су око 24 часа кренули у одлучујући јуриш. Како је непријатељ већ био већи део јединица пребацио на десну обалу Драве, то се наишло само на слабији отпор. Међутим, напредовање батаљона било је прилично успорено због расутих мина по

[49] Исто.

путевима и у шуми. Трећи батаљон је избио на обалу Драве кад и јединице 2. бригаде, док су 2. и 5. задржани минама избили нешто касније. Но, до јутра у ов,ај рејон стигла су и два батаљона 1. бригаде који су преузели положаје 3. бригаде, а она је отишла за с. Јагодњак. Сутрадан се цела бригада пребацила до с. Дарде и с. Луга, где се сместила ради одмора.

У борбама за ликвидацију непријатељевог мостобрана од 20. до 22. марта, Бригада је имала 10 погинулих и 91 рањеног борца и старешину. Непријатељеви губици били су знатно већи.[50]

Избијањем на обалу Драве и ликвидацијом и последњих остатака непријатеља, јединице корпуса заузеле су следећи распоред: 16. дивизија од југословенско-мађарске границе (с. Горњи Рид) улево до Будваја (к. 88); 36. дивизија од Будваја до ушћа Драве у Дунав; 51. дивизија у корпусној резерви на просторији Петловац — Зелено Поље — Луч — Илочка — Ширине — Шумарине — Брањин врх.

Сходно томе 6. бригада је рокирана улево, тако да су јединице дивизије на левој обали Др,аве заузеле следећи распоред: 5. војвођанска бригада посела је леву обалу од Будваја (искључно) до Прутњака (искључно); 6. војвођанска бригада посела је леву обалу од Прутњака (укључно) па до Подравља (закључно); Осјечка бригада налазила се у с. Копачеву, Вардарцу и Подунавље пустари и држ,ала положаје лево од 6. бригаде, све до ушћа Драве у Дунав; 11. војвођанска налазила се и даље на левој обали Дунава, али је 23. марта стављена под директну команду 3. армије; 3. војвођанска бригада у дивизијској резерви на просторији с. Дарда — с. Луг — с. Грабов,ац; Артиљеријска бригада у с. Дарди; дивизијска интендантура у с. Козарац; Медико санитетски батаљон у с. Чеминац и Штаб дивизије у с. Дарда.[51]

У борбама за ликвидацију непријатељевог мостобрана 12. војвођански корпус претрпео је губитке од 660 погинулих,

50 Исто и Зборник X1/3, док. 20, стр. 107; Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4.

51 Зборник X1/3, док. 20, 24, 26, 34 и фус. 6; Архив ВИИ, кут. 293, бр. рег. 13-2/1, 13-3/1, 13-4/1, кут. 1241, бр. рег. 21/1, 21-3, кут. 1246, бр- рег. 43-1, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1243, бр. рег. 24-4.

2331 рањеног и 275 несталих (укупно избачених из строја 3.266) бораца и старешина. Од овог 36. дивизија је имала 51 погинулог и 219 рањених, а само 3. бригада 15 погинулих и 129 рањених бораца и старешина. У исто време, по процени Штаба 3. армије, губици непријатеља износили су преко 6.000 избачених из строја, односно, по изјавама непријатеља, око 2000 избачених из строја.[52]

Водећи данонoћне борбе од 6. до 22. марта, јединице 12. војвођанског корпуса одиграле су значајну улогу. Шада су неке јединице биле изненађене и мада је непријатељ успео да створи мостобран на левој обали Драве, оне су успеле да спрече даље продирање његових снага на север у правцу Печуја и Батине, и спајање са снагама које су из рејона Блатног језера, такође настојале да продру до Дунав,а и даље до Будимпеште. И не само да су спречиле ширење мостобрана већ су успеле и да га ликвидирају. Истина, последњег дана у ликвидацији непријатељевог мостобрана учеетвовал.а су два савезничка пука — један совјетски и један бугарски.

За упорност и јунаштво испољено у борбама за ликвидацију непријатељевог мостобрана и за допринос 3. украјинског фронта у општим н,апорима за сламање непријатељеве шире офанзиве, командант 3. украјинског фронта, маршал Толбухин, одао је јавно признање и изразио захвалност борцима и руководиоцима 3. армије и 12. корпуса.

Бранећи леву обалу Драве од Старог Села до њеног ушћа у Дунав, јединице 36. дивизије својом чврстом одбраном успеле су да онемогуће неколико покушаја непријатеља да се искрца на леву обалу. Сем тога, део њених снага успешно је учествовао у спречазању ширења непријатељевог мостобрана и у његовој ликвидацији. Од посебног значаја су борбе 3. бригаде задњих дана у ужем рејону с. Болмана на Барбара каналу, насипу јужно од Боетана, насипу Цигански буџак и на насипу Гаковац, као и у шуми Вучје Топље.

У наведеним борбама, борци и старешине свих јединица па и 3. бригаде, испољили су изваредну жилавост и храброст и стекли огромно борбено искуство. По први пут дошло је до садејства свих родова и служби. Мада је било пропуста и грешака, пешадија је била издашно подржавана артиљери-

[52] Исто и С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 138.

јом, авијацијом и „каћушама". Борци и старешине стенли су искуство и у нападима уз подршку тенкова и самохотки. Од значаја је и чињеница да су борци коначно схвдтили нужност и корисност укопавања, да су свакодневно ојачавали постојеће земљане и дрвене одбрамбене објекте и допуњавали постојећи систем саобраћајница новим. Истина, то није било лако, јер није било довољно пионирског алата.

Санитетска служба Дивизије и Бригаде добро је функционисала. Мада је извлачење рањеника било отежано због брисаног простора изложеног ватри непријатеља, ипак су сви рањеници извучени. Снабдевање борбених јединица муницијом било је добро организовано, а и исхрана је у потпуности задовољила. У организацији везе задњих дана било је пропуста. Јединице 16. дивизије прикључивале су се на жичну везу 36. дивизије, док су везисти 51. дивизије почели сакупљати линију 36. дивизије мислећи да је то непокупљена непријатељева линија.

Иако су јединице Бригаде биле у пуној борбеној готовости, партијско-политички рад се нормално одвијао. Док су батаљони били размештени у селима, тај рад је био богатији и садржајнији. Одржано је доста политичких и образовних предавања, већи број скојевских и партијских састанака, дато је неколико културно-уметничких приредби за војску и народ, појачана је активност на издавању листова и зидних новина, рађено је са неписменима и сл. У данима када су се батаљони налазили у првој борбеној линији и непосредној борби, политички рад је имао информативни карактер, а скојевски и партијски еастанци су били кратки и одрждвани ради непосредне моралне и борбене припреме јединица.

Јединице Бригаде прославиле су, 3. марта годишњицу формирања 36. дивизије. Том приликом одликован је већи број бораца и старешина.

На крају месеца, 28. март,а, расформиран је Штаб 12. корпуса па су 16, 36. и 51. дивизија стављене под непосредну команду Штаба 3. армије.[53]

[53] Зборник X1/3, док. 20, стр. 110, док. 24, стр. 137, док. 34, сто. 187; Архив ВИИ, кут. 1246, рег. бр. 43-1.

ФОРСИРАЊЕ ДРАВЕ И БОРБЕ БРИГАДЕ ЗА ПРОШИРЕЊЕ МОСТОБРАНА

Ирајем марта фронт у Југославији протезао се линијом леве обале р. Драве (од с. Торјанци до ушћа у Дунав) лева обала Дунава до с. Букин, Теларовићев салаш, к. 141, Трунићев салаш, с. Батровци, десна обала р. Босут, р. Сава (у Срему) и даље преко Дрине, Сарајева, Бањалуке, Бихаћа, Госпића м Карлобага.

На основу договора између Маршала Тита и савезничких команданата — маршала Толбухина и маршала Александера, фебруара 1945. године о координираним дејствима савезничких армија у Мађарској и Италији и ЈА у Југославији у завршним оиерацијама, Врховни командант је наредио да отпочну припреме за пролећну офанзиву чији је циљ био ослобођење целокупне југословенске територије, укључујући Истру, Словенско приморје и Корушку. Основна замисао била је „да се груписаним снагама и средствима пробије непријатељски фронт у Срему и Лици, да се маневром крилних групација — долинама Саве и Драве ка Корушкој, и уз јадранску обалу према Трсту и даље долином Соче ка Целовцу — уз истовремене фронталне нападе и дејства у непријатељској позадини, затвори обруч око Групе армија „Е" у области Јулијских Алпа и Караванки и непријатеља присили на капитулацију".

У духу те замисли 3. армија имала је задатак да са главним снагама груписаним у Барањи и помоћним сндгама у Бачкој (просторија Даљ — Ердут) форсира р. Драва и Дунав, разбије снаге непријатеља у рејону Осијека и Валпова, а потом да их гони општим правцем Нашице — Вировитица — Вараждин и даље на запад. Пред фронтом 3. армије бранила се немачка 11. ваздухопловно-пољска дивизија јачине око 10.000 људи ојачана 606. пуком за осигурање, 808. батаљоном за осигурање и 6. полицијским добровољачким батаљоном. Поред ових снага на сектору Осијека налазио се и 2. усташки здруг (пет бојни-батаљона) из састава усташко-домобранске 3. „хрватске" дивизије са неким мањим деловима других домобранских јединица.[54]

[54] „Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945", издање ВИИ, стр. 473—481 (убудуће „Завршне операције"); С. Савић „51. војвођанска дивизија" стр. 146; Зборник X1/3, док. 38, стр. 205, фуснота 4.

На основу директиве Генералштаба ЈА од 3. априла 1945, у јединицама 3. армије отпочеле су непосредне тантичко-техничке припреме за форсирдње река. У том периоду у дивизијама су расформиране четврте бригаде и њиховим људством ојачане остале бригаде, у бригадама су формиране инжињеријске чете, а у дивизијама чете су прерасле у инжињеријсне батаљоне.[55]

Након извршеног покрета и прегруписавања, дивизије су на левој обали Драве заузеле следећи распоред: 16. дивизија од с. Торјанци (закључно) до к. 89 источно од с. Репњак (закључно); 36. дивизија од к. 89 (закључно) до к. 88 код Стевкина ада (закључно), и 51. дивизија од к. 88 (искључно) па до с. Подравље (закључно) и северно до с. Коп,ачево. Четири дана касније, 10. априла 1945, Штаб армије издао је заповест за форсирање Драве и Дунава:

— 16. дивизија са свим својим снагама форсира р. Драву на одсеку Гатски Рид — Св. Ана и по овлаћивању селима Бистринци и Белишће главним снагама избије на комуникацију Валпово — Натттице и са западне стране напада и ослобаћа Валпово, а са помоћним снагама с. Гат и Величковац*. После успостављања мостобрана на линији: р. Драва — с. Гат — Мачковац пустара — Шимановци — Оток — Зверињак (закључно) и наслањајући се на р. Карашицу и на десно крило 36. дивизије, продире главним снагама преко Валповачке Горице и с. Харкановца, избија у рејон с. Норманци и с. Кошка где ће се повезати са јединицама 6. корпуса.

— 36. дивизија форсцра Драву на одсеку Нардска Скела — Острво у Драви (2 км источно од с. Нарда) и по ослобођењу Нарда продужава у три колоне ка Валпову, Шагу и Петријевцима, успоставља мостобран на линији р. Карашица, затим продире општим правцем Бизовац — Чепин — Тењски Антуновац и усмерава своје снаге на север ради ослобођења Оси-

[55] „Завршне операције" стр. 561, С. Савић „51. војвођанска дивизија" стр. 150—153; Зборник, том. X1/3, док. 31, стр. 177.

* На десном крилу армије ка Виљеву узводно, уз десну обалу Драве, дејствовао је 24. пешадијски пук 3. дивизије 4. бугарског корпуса до 18. априла. У рејону Виљева сменио га је 29. пешадијски пук, кога је на Дравском каналу сменио 13. пешадијски пук 11. дивизије. У рејону Буретине, 30. априла, овај пук је смењен од стране 30. пешадијског пука 8. дивизије. Дакле, на десном крилу армије увек се налазио само један пешадијски пук.

јека. Након тога, наетупа општим правцем Ернестиново — Маркушица — Иванково, где је требало да се споји са снагама 1. армије.

— 51. дивизија са две бригаде форсира Драву на одсеку ушће Карашице — к. 88, овлађује селима Јосиповац и Петријевци и наступа главним правцем Адолфовац — Ретфала ради напада на непријатељеве снаге у Осијеку са западне стране. Оејечка бригада форсира Драву на одсеку Шумарске куће — Лесмић и по ослобођењу Бијелог Брда и спајања са јединицама 8. бригаде, наступа према Осијеку којег напада са источне стране. Осма бригада требало је да форсира Дунав на одсеку између Борова и Даља и, пошто овлада Даљем и Аљмашем, наступа према Бијелом Брду гдје се повезује са Осјечком бригадом и заједно са њом напада непријатеља у Осијеку са источне стране, повезујући се лево за јединицама 1. армије које треба да продиру од Вуковара. Након тога, 51. дивизија наступа општим правцем Ласлово — Винковци, координирајући дејства лево са 1. армијом, а десно са 36. дивизијом.

— 6. корпус је добио задатак да се у рејону источно од Нашица са делом снага постави на комуникацију Осијек — Нашице, у висини с. Кошка, ради затварања правца од Нашица, а да са главним снагама наступа ка Валпову у Петријевцима и непријатељеве снаге у тим рејонима нападне с леђа, а када успостави контакт даља своја дејства координира со јединицама 16. и 36. дивизије.

Авијација је добила задатак да првог дана контролише комуникације које од Осијека воде ка Бакову и Нашицама, да уништава сва моторна возила јужно од Драве и да пред мрак 11. априла дејствује по непријатељу у Бакову и Нашицама. Такође је, 12. априла, требало да спречава покрете непријатеља према рејонима мостобрана. Штабови дивизија били су овлашћени да дају задатке артиљерији, али су неки задаци били одређени посебном наредобом Штаба армије. По томе наређењу, дивизион „кађуша" требало је да са ватреног положаја на Деаковој пустари туче непријатеља у Нарду, Белишћу, Бистринцима и потом у Валпову. Том заповешћу даги су и задаци инжењерији, вези, санитету и др. Почетак прелаза одређен је за 11. април у 23 часа, и то без артиљеријске припреме (ради постизања изненађења).[56]

Непосредни задаци бригада регулисани су з,аповестима штаба дивизија. Тако је по наређењу Штаба 36. дивизије, 3. војвођанска бригада добила задатак да Драву форсира код Нардске скеле, да заједно са јединицама 5. бригаде ликвидира непријатеља у с. Нард, а потом да са јединицама 16. дивизије ликвидира снаге непријатеља у с. Валпово и поседне положаје на р. Карашици од цесте Валпово — Марјанчица

[56] Зборник X1/3, док. 38, стр. 204, и док. 39, стр. 216.

ључно) па лево до желеаничке пруге Сатница — Валпово (искључно). Са једним батаљоном требало је да садејствује 5 бригади у ослобођењу с. Шага.

Пета бригада добила је задатак да пошто форсира Драву на одсеку источно од Нарда — острво на Драви код Растове међе и са 3. бригадом ослободи с. Нард и с. Шаг, продужи према Петријевцимд које је требало да ослободи заједно са јединицама 51. дивизије.

Шеста бригада је имала задатак да са леве обале подржи прелаз 3. и 5. бригаде, а након ослобођења с. Нард, да форсира Драву на оба одсека и да се прикупи у шуми између Сигетача и Обрешког поља, јужно од Нарда, где је требало да добије даље задатке.

Артиљеријска бригада имала је да припреми све елементе за ноћно гађање, али да отвара ватру тек пошто непријатељ открије искрцавање јединица. Када се на десну обалу пребаце јединице 3. и 5. бригаде, требало је одмах пребацити и дивизион противтенковских топова, а након тога и дивизион пуковске артиљерије ради непосрдене подршке 3. и 5. бригади. Тешки дивизион и батерију ЗИС-3 требало је пребацити тек пошто буде готов понтонски мост, а самостални противавионски дивизион требало је пребацити у зору 12. априла ради заштите места превожења преко реке.

Инжињеријски батаљон са две чете инжињеријског батаљона армије вршиће превожење преко реке. Из овог батаљона по једна десетина минера прикључена је 3. и 5. бригади како би заједно са људством инжињеријских чета Бригаде вршили разминирање минских поља или их постављали испред непријатеља.

Заповешћу Дивизије регулисана је организација везе, евакуација рањеника, одређена места штабова и утврђено време припрема и почетка прелаза.[57]

Пре добијања заповести за форсирање Драве, 3. војвођанска бригада се од 23. марта до 4. априла 1945. налазила на просторији с. Дарда, с. Луг и с. Грабовац. У том периоду, штабови батаљона извршили су анализу борби на Болманском мостобрану и сређивали јединице. У вези са новом формацијом 3. априла расформирани су 1. и 4. батаљон и формирани нови 1, 2. и 3. Све су се јединице формирале по систему тројне формације. Поред три батаљона бригада је у свом саставу имала и чету аутоматичара, извиђачку чету, пионирску

[57] Исто, док. 40, стр. 221, док. 41, стр. 229 и док. 42, стр. 234.

чету, чету за везу, батерију топова 45 мм, штабски вод, и команду позадине (транспортну и санитетску чету). Након преформирања јединица, Бригада је, на дан 11. априла имала по списку 2.521 борца, у расходу 491 и на лицу 2030 бораца и старешина (1919 другова и 111 другарица). Од наоружања је имала 1139 пушака, 52 противтенковске пушке, 587 аутом(ата, 157 пушкомитраљеза, 20 тешких митраљеза, 3 ПА митраљеза, 23 лака минобацача и 2 топа 45 мм, а била је снабдевена већом количином ручних бомби и разноврсне муниције.

Смањивањем броја батаљона, чета и водова и добијањем нешто кадр,а из расформиране бригаде, створени су услови да се на командна места изаберу и поставе најбоље старешине, што је на борце позитивно утицало. То је допринело стварању већег поверења у старешине и већој дисциплини, моралној и борбеној спремности јединица, што је било од значај,а за извршавање предстојећих борбених задатака.

Следећег дана батаљони су извршили покрет према Драви, где су 5. априла сменили батаљоне 6. бригаде и посели положаје: 1. батаљон од канала зададно од Вучјег Топља до канала између Лисја и Топље; 2. батаљон од Топље (Шибље) па до левог рукавца који захвата шуму Растовд међа; 3. батаљон од Растове међе па до к. 88 (шума Будва). Санитет и позадинске јединице сместиле су се у с. Јагодњак. У овом распореду Бригада је остала до 8. априла а тада је, пошто је њене јединице смениле 6. бригада, отишла на одмор у с. Јагодњак. Активност јединица Бригаде на Драви свела се углавном на извиђачку дел(атност и повремено препуцавање са непријатељем на супротној обали. Тако је 6. априла од минобацачке ватре непријатеља Бригада имала 1 мртвог и 6 рањених, док је непријатељ имао око 10 избачених из строја. До почетка прелаза јединице су се одмарале и убрзано припремале за предстојеће задатке. На места прелаза батаљони су изашли у сумрак 11. априла.[58]

Форсирање Драве, уз негде мања закашњења, све јединице 3. армије отпочеле су у планирано време и на наведеним местима прелаза. Још у току ноћи јединице 16. и 36. дивизије разбиле су непријатељеву одбрану на десној обали Драве и до 16 часова избиле на линију: Драва (к. 106) — искључно с.

[58] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1241, бр. рег. 29-1 и кут. 1243, бр. рег. 25-2/4.

I

Бочкинци — с. Кумишишци — с. Маријанци — Валповачка Горица (к. 89) — поток Пушкуричица — гробље у Валпову — Пилаторица — средина шуме Храстик — с. Шаг (искључно) — друмом до к. 87 — Јарчевац — Јелен Град — Драва. Пред мрак ослобођени су Белишће и Валпово, па је тиме достигнута прецвиђена линија ширег мостобрана у рејону Валпова. На помоћном правцу 7. и 12. бригада су форсирале Драву и до краја дана водиле жестоке борбе испред с. Јосиповац, Кравице и с. Петријевци. Осјечка бригада је делом снага форсирала Драву у рејону с. Сарваш, али је снажним противнападом непријатеља враћена на леву обалу. А 8. бригада је тек у трећем покушају успела да пређе Дунав и у току ноћи 12. априла допре до с. Даља. Иако ометане, јединице 6. корпуса се успешно пробијају преко Диља на подручје Нашица. Наша авијација је од раног јутра, 12. априла, веома успешно бомбардовала непријатељева упоришта у Нарду, Валпову, Белишћу, Петријевцима, Јосиповцу, Адолфовцу, Бизовцу, Чепину и на железничкој станици у Осијеку. У рејону Нардске скеле већ у 10 часова отпочело се подизањем моста носивости до 6 тона.[59]

Наша 3. бригада отпочела је форсирање Драве оа једним часом закашњења. Наиме, непријатељ је открио излазак јединица на места предаза па је око 21 час отворио снажну артиљеријску и минобацачку ватру по просторији распореда Бригаде и пловних средстава, од које је већ у самом почетку рањено неколико другова и уништена два гумена чамца. На закашњење је утицало и наређење Штаба дивизије, које је издато пред сам десант, да се на местима прелаза прво пребаце борци у два чамца ради извиђања распореда непријатеља. Сем тога, ни чамци нису на време били привучени обали, а било је проблема и са веслачима. Због свега тога се 1. батаљон почео пребацивати тек око 24 часд, а последњи делови 3. батаљона 12. априла око 3 чаоа.

Одмах пошто се пребацио на десну обалу, чете 1. батаљона су прво ликвидир,але неколико митраљеских гнезда уз саму обалу, а затим су разбиле и протерале непријатеља са насип,а испред шуме Шибље, од к. 89 до к. 88. Не задржавајући се, јединице 1. батаљона су се рокирале удеено и преко мочварног земљишта напале непријатеља у с. Нарду са западне стране. Водећи борбу за сваку кућу, 1. батаљон је, за

[59] Зборник X|/3, док. 44, стр. 248, док. 46, стр. 252, док. 54, стр. 277 и 278, док. 56 и стр. 290; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 163.

једно са 3. батаљоном 5. бригаде до 14 часова потпуно ослободио с. Нард. У борби за ослобођење Нарда учествовала је и Чета аутомдтичара.

Пошто се на местима прелаза број 2 и 3 није могао пребацити због убитачне ватре из бункера поред саме рене, 2. батаљон се врло брзо пребацио на прелазу број 1, где су били повољнији услови. После пребацив,ања наставио је продирање на линији Топље (н. 88) — Пањин (к. 89) ради затварања пута од Валпова према Нарду. После ослобођења Нарда, 2. батаљон је прво ликвидирао све непри,атељеве отпорне тачке на насипу уз леву обалу Драве све до к. 94 Старо Валпово, а потом се пребацио према југу за напад на непријатеља у с. Валпову са северне стране.

Трећи бат,аљон прешао је Драву после 2. батаљона такође на месту прелаза бр. 1. Једно време се кретао за 2. батаљоном а затим је наставио ка к. 90 (Пањик) да би затим заузео положаје на цест.и, на месту где је пруга пресеца (у рејону Нраљевци пустаре) постављајући се тако за напад на Валпово са источне стране.

У току наступања и борбе јединице су имале подршку авиј,ације и артиљерије, а посебно топова 45 мм који су заједно са батаљонима пребачени на чамцима и гађали непосредно из стрељачког строја.

Штаб дивизије је у 16 часова наредио 3. бригади да након авио и артиљеријске припреме нападне непријатељске снаге у Валпову са источне и северне стране, и да заједно са 1. бригадом 16. дивизије, кој,а напада са запада и југа, ослободи ово место.

Како је изостало бомбардовање авијацијом, 2. и половина 3. батаљона кренули су, после артиљеријске припреме, у напад тачно у 17,30 часрва. Иако је требало, 1. батаљон није учествовао у нападу јер није било довољно простора у распореду, пошто се један батаљон 6. бригаде убацио до 2. батаљона 3. бриг,аде. Због тога је 1. батаљон задржан у резерви на Пањик пустари.

Продирући кроз Валпово јединице 3. бригаде наилазиле су само на слабији отпор непријатеља, док се јачи отпор пружао батаљоним,а 1. бригаде 16. дивизије. До 19 часова

бо Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4.

снаге непријатеља су протеране и Валпово је ослобођено.[60]

Јединице 6. бригаде прешле су Драву око 8 часова 12. априла, пошто је већ створен мостобран. По ослобођењу Нарда од стране 3. бригаде, б,атаљони 6. бригаде су продужили према с. Шаг које су ослободиле до 17 часова. После тога две чете 2. батаљона садејствовале су 3. бригади у ослобођењу с. Нард дуж цесте од с. Шага, док је једна чета 4. батаљона, око 20 часова, освојила железнички мост на реци Нарашици па је омогућила 3. батаљону да пређе реку и заузме полож,аје испред с. Ладмировца. И 5. бригада је са незнатним закашњењем отпочела пребацивање, такође под врло **ненОБОљним** околностима, јер је непријатељ открио њен прилаз и убитачном артиљеријском и минобацачком ватром тукао просторију њеног распореда. И поред знатних губитака, сса три батаљона и Чета аутоматичара пребацили су се до 3 часа 12. априла. А после тешког окршаја на предњем крају непријатеља, дуж насипа на левој обали Драве, део 5. бригаде учествовао је у борби за ослобођење с. Нарда, а остатак је продужио на исток и југоисток, према цести Валпово — Осијек и с. Шагу. Том приликом ликвидиране су и отпорне тачке у шумарској кући и код Нехаја. Пошто је 6. бригада ослободила с. Шаг, 3. батаљон 5. бригаде је ту занећио, док су 1. и 2. батаљон избили на реку Нарашицу и ту ааузели положаје.[61]

Следећег дана, 13. априла, све јединице под командом 3. армије, наставиле су борбу за проширивање мостобрана. Тако су јединице 16. дивизије, након ослобођења с. Боцањевци, Марјанчаци и Ивановци енергично наставиле надирање према југу и југозападу. До ноћи 1. бригада је заузела с. Харкановце и код с. Кошке пресекла комуникацију Нашице — Бизовац, а 4. бригада је ослободила села Лацић, Шливошевце и Беничанце, пресецајући тако комуникацију Нашице — Д. Михољац. Истог дана 12. бригада 51. дивизије заједно са јединицама 36. дивизије ослобађа с. Петријевце, а 7. бригада исте дивизије до 15 часова ослободила је села Јосиповац и Нравице. Осма бригада 51. дивизије продирући од с. Даља, ослободила је у току дана с. Бијело Брдо и са Осјечком бригадом, која је поново прешла Драву у рејону с. Сарваш, проду-

[61] Архив ВИИ, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр рег. 43-1.

жила према Осијеку. Наша авијација је и даље била активна и успешно подржавала јединице при ослобађању Петријеваца, Јосиповца и Кравица.[62]

Тог данд и бригаде 36. дивизије су биле врло активне: 5. бригада је након ослобођења с. Сатница, прешла р. Карашицу и око 11,45 часова извршила силовит напад на непријатеља у с. Петријевци и после само пола часа борбе сломила отпор непријатеља. А 6. бригада после ослобођења с. Ладмировци, извршила је око 4,30 часова напад на с. Бизовац у које је пристигло појачање од Нашица. Пошто ово место није могла ослободити, делом снага га је блокирала, а остатком наставила да продире ка Чепину. Што се тиче 3. бригаде она је, после ослобођења с. Ладмировца, продужила покрет, а затим је заједно са делом 6. бригаде, наставила према с. Чепину. Тог дана преко моста на Драви пребациле су се све јединице и приштабски делови 3. бригаде и стигли у с. Ладмировце у састав Бригаде.[63]

У току 14. априла, ситуација на фронту се тако брзо мењала да је Штаб армије био ириеиљен да у једном дану изда пет наређења за дејства дивизија. Тим наређењима 36. и 16. дивизија су добиле задатак да ослободе Нашице, а 51. дивизија да 15. априла ујутро изврши покрет са просторије Осијека правцем Валпово — Д. Михољад, а одатле гони непријатеља правцем Подравска Слатина — Вировитица.[64]

У току надирања ка Напшцама 16. дивизија је ноћу 14/15. априла ослободила с. Јелисавац, а у току дана 15. априла, ослободила села Клокочевци, Шапатиновци, Велимировац и Поречки Гај, док је њена 2. бригада са 24. бугарским пуком ослободила Д. Михољац и наставила гоњење непријатеља према Мославини; 51. дивизија налазила се у покрету према Д. Михољцу, а 36. дивизија и јединице 6. корпуса су, у току ноћи 14/15. априла и у току дана 15. априла, у подилажењу Нашицама, водиле тешке борбе са снагама неиријатеља у рејону с. Подгорач, Стипановци, Вукојевци и Кршинци.[65]

Поступајући по наређењу Штаба 36. дивизије, 3. бригада се по лепом времену, 14. априла пребацила из с. Ладмировца преко Сатнице до Петријеваца. Одатле је, око 16 часова, наставила путем ка Селцу са сва три батаљона у једној коло-

[62] Зборник Х|/3, док. 54, стр. 279.
[63] Исто и Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4; кут. 1244; бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1.
[64] Зборник Х1/3, док. 48, 49, 50, 51.
[65] Зборник Х1/3, док. 54, стр. 282.

ни (1, 2. па 3. батаљон). На путу и Железничкој прузи с. Јосиповац — с. Бизовац, у рејону к. 90, сукобила се са заштитничким деловима непријатеља који су брзо протерани према пустари Церовац где је, на каналу испред пустаре била следећа одбрамбена линија неприј,атеља. Одмах је наређено 1. батаљону да рашчисти непријатељске делове на пустари Церовац и у наеељу Селце, а једној чети 2. батаљона да садејствује 6. бригади у ослобођењу с. Саматовца.

Пошто су ослобођена наведена насеља, батаљони су наставили да продиру на југ и убрзо су без отпора ослободили Стари и Нови Чепин. Одмах затим, Бригада је кренула на југоз,апад правцем Чепин — Чепински Мартинци — Чокадинци — Погановци ка Будимцима, где је стигла истог дана око 22 часа. Ту је чекала да 6. бригада ослободи села: Брачевце, Разбојиште и пустару Рудолфовац, а з,атим да продужи према Нашицама. Међутим, борбе 6. бригаде продужиле су се целе ноћи и сутрадан, па је 3. бригада, 15. априла у 6. часова, кренула правцем Будимци — Рудолфовац пустара — Иелешинка пустара да нападне снаге непријатеља у с. Стипановци и с. Вукојевци, и тако олакша извршење задатка 6. бригади. У исто време и 5. бригада је добила задатак да садејствује 6. бригади у ослобођењу с. Брачевци и Подгорач. До 12 часова батаљони 5. и 6. бригаде ослободили су с. Разбојиште и пустару Рудолфовац, у 16 часова Брачевце и после тешких борби, око 18 часова и с. Подгорач. Том приликом непријатељу су нанети велики губици и у руке наших јединица пао је богат плен.

Одмах по стизању у насеље Келештин, 2. батаљон 3. бригаде кренуо је ка с. Стипановци, а 3. батаљон ка с. Вукојевци, док је 1. батаљон остао у резерви. Настале су тешке борбе за св,аку кућу и улицу. Село Вукојевци два пута је мењапо господара, али је коначно ослобођено у 16 часова, док је с, Стипановци ослобођено у 17 часова. Одмах затим батаљони су заузели положај испред с. Вукојеваца према Нашицама. У с. Вукојевци сместили су се Штаб бригаде и Чета аутоматичара која је поставила обезбеђење на јужној ивици села од правца с. Нршинци. Око 23 часа једна већа група непријатељских војнина и официра на челу са командантом 606. немачког пука, бежећи испред других јединица наишла је на Чету аутоматичара у Вукојевцима. Изненађени присуством нзших

јединица послужили су се триком и изјавили да желе да се лредају. Међутим, када су им борци пришли да их разоружају, отворили су ватру и чети нанели већи број губитак,а. Но, борци су брзо отворили ватру и приморали групу да се повлачи кроз село. По изласку из села дочекали су је батаљони бригаде, а с леђа ју је обасула ватром Чета аутоматичара, тако да је после већих губитака била присиљена на предају. Том приликом заробљено је 184 непријатељева војника, подофицира и официра, а међу њим,а и поменути потпуковник командант 606. немачког пука. Поред заробљених, непријатељ је, по нашим проценама, имао и око 250 погинулих и око 500 рањених. Бригада је тог дана имала 24 мртва, 2 нестала и 68 рањених.*[6]

Разбијене делове непријатељевих јединица, наставиле су да гоне према Нашицама 3. и 5. бригада. Нарочито је тешке борбе водио 2. батаљон 5. бригаде. У међувремену, око 17,30 часова 15. априла, све јединице 16. дивизије кренуле оу ка Нашицама. До 23 часа јединице 2. и 4. бригзде заузеле су Сушине, Ђурђеновац и Прибишевце, а до зоре Шапатиновие и Бокишић. У сам мрак 1. бригада 16. дивизије отпочела је директан напад и до 21 часа ослободида Нашице. Међутим, гоњени од 3. и 5. бригаде у Нашице упада прво један, а затим још један батаљон Немаца, тако да су борбе за овај град настављене све до 7. часова ујутро 16. априла. Тада су и последњи делови непријатеља били ликвидир^ани у борби у којој су учествовали 1. бригада 16. дивизије, 2. батаљон 5. бригаде и 1. батаљон 3. бригаде. Тог дана јединице 1. армије ослободиле су поред многих места и град Ђаково.

После ослобођења Нашица и Доњег Михољца, 36. дивизија се поставила на линији западно с. Бокшић — с. Бељевине — с. Феричанци — источно с. Веленовац; 16. дивизија с. Мартин — с. С^оне —- с. Зољан — с. Вукојевци — с. Стипановци, а 51. дивизија од моста на каналу и сеоског пута Д. Михољац — Гложеђе — западном ивицом Караш Шуме — западном ивицом с. Круносавље — западном ивицом с. Ку-

[66] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 23-3, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1; „Завршне операције за ослобођење Југославије", стр. 569.

[67] Исто и Зборник Х1/3, док. 54. и 55; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. **171 и 172.**

Радмила Васиљевић Мала из Чортанозаиа, болничарка, пролеће 1945. (умрла после рата)

чанци — потоком Стара Вучица — каналом до западне ивице с. Бокшић Луг — к. 101.[67]

Избијањем на поменуту линију и успостављањем везе са јединицама 1. армије и 6. корпуса, јединице 3. армије су за непуних пет дана ослободиле 4 града и 60 насељених места, и тиме извршиле ближи задатак постављен од стране Штаба армије. Разбијањем непријатељеве одбране у троуглу Осијек — Нашице — Д. Михољац од стране 3. армије и пробојем Сремског фронта и ослобођењем Бакова, практично је у врло кратком времену, остварен први задатак стратегијске замисли Врховног команданта ЈА. Иако су јединице 3. армије форсира* ње Драве и Дунава вршиле на широком фронту (од Даља на Дунаву до Бистринаца на Драви) и јединице 51. дивизије првог дана имале и неуспеха, оне су већ у првим таласима прешле Драву, разбиле одбрану непријатеља на самој левој обали и одмах наставиле борбу за проширење мостобрана што је, избијањем на реку Карашицу, већ првог дана постигнуто. Не задржавајући се у рејону ужег мостобрана и не дозвољавајући непријатељу да се среди, све дивизије су енергично наставиле продирање на јут и запад, што је било пресудно за достизање наведене линије у тако кратком времену. Том успеху свакако су допринела успешна дејства авијације, артиљерије и изврсна организација употребе инжињерије, рад веза и других служби које су се старале о снабдевању јединица борбеним потребама и евакуацији рањеника. У овим борбама јединице 3. армије имале су близу 400 погинулих и несталих и преко 1540 рањених. Непријатељу су нанети губици од 2.430 погинулих, 22'° заро^љена и велики број рањених; заплењен је 21 топ, 92 тешка и 11 лаких минобацача, 308 митраљеза и пушкомитраљеза, 48 аутомата, преко 2500 пушака и друга опрема.[68]

[68] Зборник X1/3, док. 54, стр. 285.

У оквиру борбеног поретка армије јединице 36. дивизије су одиграле значајну улогу. Мада са мањим закашњењем, због тога што је непријатељ открио места прелазз и концентрисао артиљеријску и минобацачку ватру, њен први ешалон (3. и 5. бригада) успешно је и брзо форсирао Драву и у првом налету разбио одбрану непријатеља на ндсипу и у с. Нарду, и тако створио услове за прелаз 6. бригаде (као другог ешалона) и њено убацивање у борбу ради проширивања мостобрана. Енергичним продирањем на југ према Чепину и даље на југозапад према Подгорачу и Нашицама, 36. дивизија је одиграла улогу и гтресретача и гонитеља снага испред себе, као и оних које су потискивале јединице 51. дивиаије и 1. армије. Извештај дивизије о овим борбама није пронађен, ,али се на основу изнетих података за армију, задатака и постигнутих резултата, може претпоставити да је и дивизија имала око 130 погинулих и преко 500 рдњених и да је нанела непријатељу губитке од 810 мртвих, преко 740 заробљених и већег броја рањсних (међу њима знатан број усташа и домобрана). Уз то запленила Је велику количину оружја, опреме и другог материјала.[69]

Нао први ешалон на десном крилу дивизије, јединице 3. брипаде су, и поред раније наведених тешкоћа, брзо и успешно форсирале реку, ликвидирале отпорне тачке на самој обали и насипу, ослободиле с. Нард и фронталним избијањем пред Валпово створиле услове за напад са источне и северне стране и брзо ослобођење овог места. Продирући даље на југ нао гонећа колона, Бригада је успешно разбијала и протеривала заштитне делове непријатеља да би затим, водећи тешке борбе, разбила и протерала и непријатеља из села Стипановци и Вукојевци и нападом са истока допринела успешном окончању борбе за ослобођење Нашица.

Нема сумње, јединице су се, а и команде чета и штабови батаљона, за ове задатке — припремили солидно, војнички и политички. Све је функционисало како је било предвиђено, што потврђује да су задаци реално планирани и постављани. Челичење у претходним борбама, раније стечена искуства, жеља за што бржим ослобођењем земље и осећање блиске коначне победе, допринели су повећању борбености и ударној снази јединица, а и упорности, сналажљивости и подвизи-

** Исто.

ма сваног појединца. Свано је појединачно или са јединицом желео да се истднне у разбијању непријатељевих јединица, заробљавању његових војнина и заплени оружја, муниције, технине и друге опреме. И код бораца и нод старешина било је мноштво примера самоиницијативе, пожртвовања и херојсних поступана. Морал и политичка свест били су на завидној виоини.

У борбама вођеним од 11. до 16. априла, Бригада је, тануђе, претрпела знатне губитне у људству, али их је много више нанела непријатељу. Претпоставља се да је брипада имала оно 50 погинулих и оно 170 рањених бораца и старешина, али да је и непријатељ имао губитне од оно 270 мртвих, оно 250 заробљених и оно 330 рањених. С;амо задња два дана (15. и 16. априла) губици Бригаде износили су: 26 мртвих, 2 нестала и 72 рањена. У Операцијсном дневнину Бригаде записано је да је непријатељ у та два дан;а имао 623 убијена, 184 заробљена и 680 рањених војника и старешина. У руне бораца пао је богат плен, како у оружју и муницији тако и у другој борбеној опреми.

За успехе у форсирању Драве и пробоју Сремског фронта, Врховни командант ЈА, Наредбом од 14. априла 1945. изразио је захвалност и одао признање борцима и њиховим командантима.[70]

ГОЊЕЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА И ЗАВРШНЕ БОРБЕ БРИГАДЕ

После напуштања Нашица и Ђакова непријатељ је (34. немачки армијски корпус) на брзмну организовао одбрану на линији с. Виљево — с. Феричанци — с. Чаглин — с. Совски До — с. Ст. Перковци — с. Описавци. Имао је намеру да упорном одбраном на тој линији спречи продор 1. и 3. армије даље кроз Славонију и омогући извлдчење јединица немачког 21. армијског корпуса из долине р. Босне преко Брода, а потом да са снагама ова два корпуса стабилизује фронт на већ припремљеној линији Драва — Вировитица — р. Илов;а — ушће р. Уне у Саву..[71]

[70] Исто и Архив ВИИ, кут. 292, бр. рег. 9-1/3, кут. 1243, бр. рег. 24-4.
[71] „Завршне операције", стр. 571—583.

Међутим, ии 1. ни 3. армија ниеу дале непријатељу могућности да предахне и њихове јединице наставиле су надирање на запад. Тако је 16. дивизија 3. армије 17. априла извршида напад на непријатеља у Ораховици и Горњој Пиштани (делове ослабљене 11. пољске ваздухопловне дивизије) и после оштрих борби успела да сутрадан ослободи ова места заједно са селима: Чачинци, Кокочак, Слатински Дреновац, Нералије и Липовац. И јединице 51. дивизије наступајући као деснокрилна колона водиле су 17. априла тешке борбе испред шума Полом и Брешће, у ноћи 17/18. априла ослободиле многа села и до краја дана 18. априла избиле на Вођински поток и нови Дравски канал. У исто време 6. корпус, наступајући гребеном Папука, избио је на комуникацију с. Вођин — с. Каменско, ослободио с. Кутјево и с. Ветово, пришао Славонској Пожези и вршио напад на снаге непријатеља у овом граду.[72]

Дејствујући дуж комунииације Нашице — Подравска Слатина, 36. дивизија је пред мрак, 17. априла, прешла у напад на фронту између с. Феричанци и с. Бокшић Луг. Кретајући се на челу маршевске колоне Дивизије, њена 5. бригада је због небудности била изненађена од непријатеља у с. Валеновцу и већ у почетку претрпела велике губитке. После извлачења и поседања положај,а и извршених припрема, Бригада је око 14 часова уз подршку два тенка, напала непријатеља у с. Феричанци. Овдј напад је био одбијен, али је обновљен око 22 часа када су и Феричанци ослобођени. У ослобођењу овог места учествовала је и 6. бригада и један батаљон 3. бригаде. Поред тога, 6. бригада је ослободила и седа Долци и Дуга Међа.

Према наређењу Штаба дивизије, 3. бригада је имала да, наступајући преко Ђурђеновца и Бањевине, 17. априла нападне упоришта непријатеља у селима Осиловац, Банковци и Зденци и тако олакша 5. и 6. бригади и ослобођење с. Феричанци. У вези с тим Штаб бригаде упућује 1. батаљон у напад на упориште у с. Банковац, 3. батаљон у с. Зденце, а 2. батаљон у с. Осиловац. Међутим, непријатељ распоређен у селима на цести Феричанци — Зденци упорно се и жилаво бранио. Он је ватром стрељачког наоружања, минобацачима и топовима 105 мм, прецизно гађао брисани простор испред себе, нашу прву борбену линију и цесту која води кроз с. Бањевина, тако да су били присиљени да се што дубље укопавају. Једна граната из топа 105 мм пала је тачно на оператив-

[72] С. Савић, „51. војвођанска дивизија", стр. 176—177.

ни део Штаба бригаде и ранила заменика команданта бригаде (Сава Ностић Хаиле), начелника штаба бригаде (Пера Јовановић), радио-телеграфисту и једног курира. Због тога је напад одложен до пада мрака, када су сва три батаљона кренула једновремено. После слабијег отпора непријатељ?,, до 23 часа, сса три села су ослобођена. Тог дана Бригада је имала 7 мртвих и 26 рањених бораца. Сем два заробљена черкеза — власовца, остали губици непријатеља нису познати.[73]

Према заповести Штаба армије од 18. априла, 6. корпус је имао да са једиом дивизијом наступа гребеном Папука и брзо избије у рејон Дарувара (даруварску котлину), а са другом дивизијом да наступа правцем Каменско — Пакрац и у рејону Пакраца затвори правце од Окучана и Банове Јаруге до пристизања јединица 1. армије. У исто време 16. дивизија добила је задатак да наступа правцем Пушина — Вођин — Булавец ширећи се улево до линије Сл. Дреновац — Кометник — Бастаји, а удесно до линије Бералије — Гвозденска Исто тако и 36. дивизија имала је да наступа правцем Миклеуша — П. Слатина — Цабана, да ослободи ГПодр. Слатину и даље гоии непријатеља, док је 51. дивизији наређено да наступа правцем Д. Базје — Грабић — с. Михољац — с. Орешац и по избијању на линију Подр. Слатина — Чађавица са већим делом снага напада Подр. Слатину са севера, а мањим снагама да се обезбеди од Мославине. Десетом корпусу је наређено да се са једном дивизијом постави на централну просторију бјеловарске котлине, а са другом на линију Лончарица — Гремушина, да бочно нападне Вировитицу чим јој прићу 36. и 51. дивизија. У свим дивизијама извршена је попуна људством до пуне формације.[74]

У вези са овим Штаб 36. дивизије је 19. априла наредио: 3. бригада наступа општим правцем с. Миклеуш — с. Буковица — Подр. Слатина, ширећи се удесно према 51. дивизији до линије с. Добровић — с. Бакић — с. Михољац (све искључно), а удесно према 6. бригади до линије 1 км јужно од цесте Чачинци — Подравска Слатина — Цабуна, да ослободи Подр. Слатину; 6. бригада наступа општим правцем с. Нрајна — с. Нрасковић — с. Балинци — с. Иван Бријег — с. Радосавци, да напада на непријатеља дуж комуникације с. Миклеуш — Подр. Слатина — Цабуна, избије у позадину непри-

[73] Исто и Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-4, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1.

[74] Зборник X1/3, док. 57, стр. 299; Архив ВИИ, кут. 486, бр. рег. 13-3.

јатеља одржавајући везу лево са 16. дивизијом; 5. бригада као резерва креће се позади 3. бригаде. У заповести је посебно наглашена потреба брзог продора и обухвата крилима главних непријатељевих чворишта и отпорних тачака.[75]

Истог дана 3. војвођанска бригада је у 12 часова кренула правцем Боре — Обровац — Паушинци — Рајино Поље ради бочног напада на непријатеља у с. Миклеуш. Убрзо су јединице откриле да се на правцу наступања налазе 7. и 8. бригада 51. дивизије. Да једни другима не би сметали, штабови 3. и 8. бригаде су се у с. Брезовљани договорили да 3. бригада ликвидира непријдтеља у с. Александровцу, с. Петровцу и с. Миклеушу, а 8. бригада у с. Буковици.

Сходно договору прво су канал Нарашицу фороирала, 18. априла у 24 часа, два батаљон,а 8. бригаде, а затим 3, 2. и 1. батаљон 3. бригаде. При томе је 3. батаљон имао да, након стварања мостобрана, надире ка Миклеушу, 2. батаљон да продире ка цести Миклеуш — Подр. Слатина и да, после ослобађања с. Петровца и с. Александровца, садејствује 3. батаљону у ослобађању с. Миклеуша. А 1. батаљон требало је да са једном четом креће дуж Вођинског канала и очисти од непријатеља простор до Чачинаца.

После преласка канала Нарашице дошло је до оштрог сукоба с,а непријатељем. Око 4,30 часова непријатељ је извршио снажан противнапад и натерао оба батаљона 8. бригаде да се повуку преко канала. Нако је бок 3. бригаде остао нез,аштићен, и њени батаљони су били присиљени да се повуку преко канала и да заузму одбрамбене положаје дуж канала. Цело пре подне тог дана непријатељ је покушавао да се пребаци на другу обалу нанала, али су га батаљони 3. бригаде увек одбијали.

Увидевши да канал не може прећи на одсеку 3. бригаде, он је већи део снага концентрисао на десно крило према положајима 8. бригаде, где је у онажном нацаду успео да пређе канал и створи мостобран ширине и дубине до 500 м. Нагло повлачење бораца 8. бригаде негативно је утицало и на борце на десном крилу 3. бригаде који су се такође почели повл,ачити. Но, непосредним ангажовањем војних и политичких руководилаца чете и батаљона повлачење је задржано,

[75] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 38-1.

а противнападом две чете 1. батаљона спречено даље наступање непријатеља.

После солидне .артиљеријске припреме и уз свестрану подршку пешадијске ватре и једног тенка, јединице 3. и 7. бригаде извршиле су, у 15,30 часова, снажан противнапад и врло брзо непријатеља из рејона мостобрана протерале преко канала Нарашице. У овим борбама губици Бригаде износили су 27 мртвих, 84 рањених и 41 нестао борац. Пребројавањем су установљени губици непријатеља — 22 мртва и 90 рањених.

За то време, 19. априла, јединице 6. бригаде водиле су делом снага борбу зд с. Миклеуш, а део је упућен да подржи 5. бригаду у нападу на непријатеља у с. Буковици. Нао дивизијска резерва 5. бригада је такође била у покрету од Ораховице преко Чачинаца премд Нључевцима и Буковици.[76]

После срећивања и попуне муницијом и ватрене припреме по распореду непријатеља, јединице 3. бригаде су, 20. ап рила у 3 часа, прешле канал Нарашице, организов,але мостобран и упорном борбом успеле да до 5 чаоова протерају делове непријатеља из шуме Петровац. Освајајући део по део простора 3. батаљон је до 16 часова избио на к. 108, а 1. батаљон је наступао лево од 3. батаљона према с. Петровцу, обезбеђујући леви бок Бригаде од Миклеуша. Због заостајања јединица 7. бригаде на каналу, 2. батаљон који је наступао десно од 3. батаљона, морао је да ангажује све снаге ради обезбеђења десног бока од правца с. Добровића. Приликом продирања ка к. 108, испред шуме Петровац, борци су наишли на лешеве 42 борца над којима је непријатељ извршио масакр пошто их је рањене заробио. Међу њима је било и 15 бораца 3. бригаде из групе оних који су нестали претходног дана.

Због тога што је простор испред цесте Миклеуш — Нови Миљевци чист и брисан и што је био под строгом ватреном контролом неприј,атеља, што су све увалице биле миниране, јединице све до мрака нису могле подићи непријатељевим положајима дуж цесте. Међутим, чим се смркло, батаљони су кренули у напад на јединице непријатеља у селима Петровац и Херцеговац. Већ у 19 часова 3. батаљон и Чета аутоматичара ликвидирали су непријатеља у с. Херцеговац, а 1. ба-

[76] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 26-3, кут. 1241, бр. рег. 32-3, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1.

таљон у с. Петровац, док је у исто време 2. батаљон продро у с. Нову Буковицу. Након ослобођења наведених места, све јединице су се прикупиле у с. Новој Буковици где су остале ради одмора сутрадан до 18 часова.

У борбама, 20. априла Бригада је имала 8 мртвих и 26 рањених, док је непријатељ претрпео губитке од око 47 мртвих и рзњених. Том приликом заплењена су 3 пушкомитраљеза, 3 маузер-пушке, 1 аутомат и 2 аутоприколице.

Истог дана 2. и 3. батаљон 5. бригаде водили су тешке и крваве борбе са непријатељским снагама у с. Буковици, нападајући их са југозападне стране од правца шуме Лужњаковац. Тек после тешких губитака и на једној и на другој страни, непријатељ је напустио Буковицу у коју су ушле јединице 5. бригаде истовремено кад и 2. батаљон 3. бригаде. За то време 6. брагада је наставила борбу за с. Миклеуш, ослободила га до 12 часова и одмах продужила према Гуковцу које је такође до 23,40 часова заузето.[77]

И јединице 16. дивизије су у току 20. алрила вршиле снажан притисак на комунинацију с. Цабуна — Сухопоље и на Подравску Слатину, коју је 4. бригада 16. дивизије у садејству са 4. бригадом 32. дивизије око 23 часа ослободила. Избијањем на линију Подр. Слатина — Цабуна — Сухопоље, 16. дивизија је угрозила бок непријатељевих снага на новом дравском каналу и Вођинској реци, због чега су биле присиљене да се повлаче ка Вировитици. Истог дана 7. и 12. брипада 51. дивизије прелази Вочински поток и после оштрих борби 7. бригада уепева да до 20,20 часова ослободи с. Добровић, а 12. бригада до 23 часа да ослободи с. Д. Базје и Адолфово Село.[78]

Према заповести Штаба 3. армије, од 21. априла, за ослобођење Вировитице, 51. дивизија требало је да наступа општим правцем с. Михољац — с. Орешац — с. Градина — с. Лукач — с. Ст. Градац и да, по избијању на комуникацију Барч — Вировитица, скрене на јут и нападне непријатељско упориште \ Вировитрши са севера; 36. дивизија требало је да наступа општим правцем Цабуна — Вировитица, с тим да главне снаге

[77] Исто.
[78] С. Савић „51. вбјвођанска дивизија", стр. 180 и П. Грујић, н.д. стр. 351.

упути доминантним косама један км јужно од комуникације и да Вировитицу нападне обухватом евог левог крила; 32. дивизија 10. корпуса требало је да, пошто ослободи Сухопоље, изврши напад на Вировитицу са источне стране; 16. дивизнја да предузме напад на Вировитицу са јужне стране, а 33. дивизија 10. корпуса да нападне са југозападне стране правцем Св. Бурађ — к. 224 — центар града. Иначе, 6. корпус остављен је и даље на простору Дарувара и Пакраца, док је 17. дивизији наређено да као армијска резерва остане у Нашицама.[79]

У наступању 36. дивизије ка Вировитици 6. бригада је гребало да продужи општим правцем Сладојевци — Цабуна — Сухопоље, с тим што је главнину требало упутити северно од овог правца и са севера ослободити наведена места; 3. бригада имала је задатак да изврши з,аобилазни маневар и нападне непријатеља у с. Доње Мељани, потом да главнином нападне на Цабуну, а слабијим у правцу с. Сладојевица; 5. бригада је задржана у дивизијској резерви. Артиљеријска бригада имала је да подржи напад на Сладојевце и Д. Мељане, а Инжињеријски батаљон да врши разминирања на правцима наступања и да оспособи мостове и комуникације. Пошто су наведена места без већих тешкоћа ослободиле јединице 6. бригаде, то 3. и 5. нису имале потребе да се ангажују. Након тога све јединице Дивизије, сем једног батаљона 6. бригаде, сместиле су се у рејон с. Д. Мељане и с. Цабуна. Наиме, 1 батаљон 6. бригаде наставио је да продире према Сухопољу уз цесту Цабуна — Вировитица и пошто је успоставио везу десно са 7. бригадом 51. дивизије и лево са 1. бригадом 32. дивизије, избио је на линију Мандинац (трг. 233) — Југово Поље, где је задржан ватром непријатеља који се укопао на линији канала Црна Јаруга и Брезница. Но, ни после неколико јуриша даље се није могло. Тек ујутро, 23. априла у 5 часова, када су 1. батаљон и једна чета 2. батаљона исте бригаде подржани батеријом топова 45 мм извршили јуриш, успели су, после четворочасовне борбе, да заузму прву линију непријатеља на каналу Брезница, западно од с. Жубрица. Мада је око 10 часова неприј,атељ покушао да бочним нападом од правца с. Наудовац поврати изгубљени положај, у томе није успео. За то време све дивизије су се приближавале Вировитици уз непрекидне борбе.[80]

[79] Зборник X1/3, док. 60, стр. 308.

80 Архив ВИИ, кут. 1241, рег. бр. 31-3, 33-3, 35-3, 36-3 и 4-2, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1.

У првим поподневним часовима, 23. априла, Штаб армије наређује 36. дивизији да преузме положаје 32. дивизије и да са 51. дивизијом, по паду мрака „нападне и ослободи Сухопоље, а потом да настави продор ка Вировитици.[81] У вези с тим Штаб 36. дивизије је наредио 6. бригади да настави напад ради ослобођења Сухопоља, а 3. бригади да, након смене 32. дивизије у сумрак изврши напад на јединице 2. сибирског и 5. кубанског пука, ослободи с. Пчелић, Сухоп-Борово и Сухоп Овчар и тако омогући 6. бригади да лакше ослободи Сухо Поље. Пета бригада је и даље задржана у резерви, док је артиљерија имала да подржи напад 3. и 6. бригаде.

Истог дана око 17 ч,асова 3. бригада је око 17,30 часова стигла у с. Трапинско одакле је требало да оде на положаје ради смењивања јединица 32. дивизије. Међутим, до смене није могло доћи, јер су ове јединице у међувремену биле ангажоване у оштрој борби за Сухоп-Борово. Лево од 32. дивизије нападале су јединице 16. дивизије, а десно 6. бригада 36. дивизије. Тек када су јединице ове дивизије ослободиле Сухоп-Борово (око 19,30 часова), 3. бригада је могла да преузме њене положаје и да са 2. и 3. батаљоном већ у 20 часова, преко Погледала (к. 257) и Сухоп-Боров,а крене у напад на непријатеља у с. Сухоп-Овчара. После оштре борбе непријатељ је протеран, а у селу се задржао 2. батаљон, док је 3. батаљон наставио гоњење уз цесту према Вировитици. Убрзо, на 1,5 км од села, батаљон је задржан испред канала где је непријатељ на време организовао одбрану. За то време 1. батаљон је био у бригадној резерви. У борби за ослобођење с. Сухоп-Овчара, Бригада није имала губитака док је непријатељ им,ао 5 мртвих и 15 рањених.

Потпомогнуте артиљеријском бригадом и ватром сопствених оруђа, јединице 6. бригаде су кренуле у напад око 16,45 часова и после огорчених борби успеле да потисну непријатеља на целој ширини свог фронта напада и да до 20 часова ослободе с. Наудовац, а до 23 чаоа и с. Сухопоље.[82]

Наступ^јући на Вировитици лево од 3. бригаде, 1. и 2. бригада 16. дивизије су, после ослобођења с. Св. Тројство и с.

[81] Зборник X1/3, док. 67, стр. 334.
[82] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 37-3, кут 1243, бр. рег. 24-4 и кут. 1246, бр. рег. 43-1.

Св. Ђурађ, достигле линију: мост на друму Вировитица — Дарувар затим к. 213 — Св. Тројство — капела Св. Тројство — 100 м јужно од капеле Нриж — к. 204. Лево од 6. бригаде 8. и 12. бригада 51. дивизије успеле су да тек око 23 часа потисну непридтеља и да ослободе села: Ново Обилићево, Митровицу, Хаџићево и Бачевац. Даље наступање јединица 51. дивизије задржано је испред железничке пруге и друма Вировитица — Барч.[83]

У 8,30 часова, 24. априла, Штаб армије депешом наређује општи напад на Вировитицу: 36. дивизија уз подршку „кађуша" требало је да нападне непријатеља у Вировитици сд источне стране до линије цеста Барч — Вировитица — с. Лончаница; 16. дивизија да је нападне са запддне стране до у висини Петровца а 51. дивизија са делом снага напада са севера. А 10. корпус је треб^ло да са обе своје дивизије (32. и 33.) са простора Спишић Буковица — Ст. Градац — Турмашица, ослањајући се на гребен Било-горе, спречи одступање непријатеља комуникацијом на запад, а једним делом из рејона Турски гробови да дејствује у западном и југозападном правцу. У том тренутку 12. дивизија водила је борбу у рејону Велике Писанице.[84]

У току дана вршене су припреме за напад, који је отпочео после петнаестоминутне артиљеријоке прилреме од 18,45 до 19 часова по предњем крају непријатељских положаја. Након тога отпочео је напад 2. и 3. батаљона 3. бригаде, док се 1. батаљон налазио у бригадној резерви. Деоно су нападале јединице 51. дивизије, а лево 4. бригада 16. дивизије, док је није сменила 6. бригада 36. дивизије. Други батаљон је са две чете нападао непријатеља који је посео канал, а једном четом на десном крилу један салаш североисточно од канала, одакле су дејствовала два „шарца" и један тешки митраљез. Трећи батаљон нападао је положаје на каналу. Чете оба батаљона подишле су положајима непријатеља на око 100—150 м и кренуле на јуриш. До 24 часа 3. батаљон је извео седам, а 2. батаљон неколико јуриша, али без успеха. Непријатељ је добро организовао ватру из свег наоружања и убитачно тукао простор испред себе. Извео је и неколико противнапада, али

[43] Зборник X1/3, док. 71, стр. 355, и док. 72. стр. 358.
[14] Исто, док. 70 ,стр. 351.

су они одбијени. Око 20 часова, дивизион „каћуша" испалио је рафал по распореду непри,атеља, што је имало позитивног утицаја на морал бораца. Но, заморени сталним неуспешним нападима, батаљони су били присиљени да се повуку на г.олазне полождје. У овим борбама Бригада је имала 4 мртва и 14 рањених бораца. Ни 6. бригада, која је сменила 4. није имала успеха у нападима на к. 203 и с. Нови Брезовац. Исто тако, ни јединице 16. и 51. дивизије, иако су цео дан водиле борбе с,а непријатељем, нису постигле успехе — 1. бригада 16. дивизије била је чак приморана да напусти с. Св. Тројство. Очигледно, непријатељ се упорно бранио како би створио услове за извлачење главнине 15. немачког козачког коњичког корпуса.[85]

Око 2 часа 25. априла, Штаб 36. дивизије наређује да 3. и 6. бригада понове нападе. Уз подршку топова 76 мм и минобацача 120 мм који су тукли цесту и стрељачке ровове на каналу у борби је поред 2. и 3. уведен и 1. батаљон из бригадне резерве, и то на лево крило да са 6. бригадом напада на непријатеља у с. Резовцу. Једна чета 1. батаљона успела је да потисне слабије делове непријатеља са места где железничка пруга прелази канал и да продре до раскрснице Сухоп Овчара — Вировитица —- Нови Резовац. Остале су вршиле јак притисак на положаје непријатеља у Резовцу. Пустивши чете 2. и 3. батаљона на 100—300 м, непријатељ је отворио врло снажну артиљеријску, минобацачку и митраљеску ватру, тако да су 2. и 3. батаљон били принуђени да се после безуспешних јуриша и двочасовне борбе повуку на полазни положај. Због тога је наређено да се и чета 1. батаљона повуче са цесте: Око 5 часова наши топови су по други пут погрешно тукли сбпствени распоред. У току ноћи и пре подне ниједна бригада 36, 16. и 51. дивизије није постигла значајнији успех.[86]

После предаха од неколико часова и краће ватрене припреме у којој су учествовале и „каћуше", у 19 часова поново је отпочео напад за ослобођење Вировитице. У том

[85] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1241, бр. рег. 40-3; П. Грујић н.д. 354; С. Савић, „51, војвођанска дивизија", стр. 185.
[86] Исто.

моменту непријатељ је отпочео да повлачи крилне снаге због чега су јединице 6. бригаде могле уз незнатни отпор мањих делова постепено напредовати. Међутим, у захвату цесте на каналу, на правцу надада 2. и 3. батаљона 3. бригаде, непријатељ је пружио врло жилав отпор. Тежио је да по сваку цену обезбеди извлачење крилних јединица цестом ка Вировитици. Но, четама 2. батаљона је ипак пошло за руком да снажним јуришем и употребом противтенковских бомби, сломе отпор непријатеља на салашу и наставе даље продирање. Пад ове отпорне тачке допринео је брзом сламању одбране и испред 3. батаљона. Даље наступање 2. и 3. батаљона било је успоравано због расутих противпешадијских и противтенковских мина и оборених стабала преко цесте. И поред тога, 3. бригада је успела да до 21,15 часова 25. априла, уђе у Вировитицу.

У борбама тога дана Бригада је им,ала 11 погинулих и 66 рањених бораца и старешина. Непријатељ је имао око 20 мртвих и око 50 рањених и 2 заробљена војника.

Надад 6. бригаде почео је 15 минута раније. Око 20 часова заузела је к. 203 и с. Резовац, а после неколико узостопних јуриша и њене јединице су ушле у Вировитицу кад и батаљон 3. бригаде. Лево од ње 16. дивизија је такође водила тешке борбе. Њој је око 19 часова пошло за руком да поново овлада селима Св. Тројство и Св. Криж и да падом мрака настави продирање ка Вировитици. Њене бригаде ушле су у Вировитицу око 21,30 часова. Најважнији задатак 51. дивизије тог дана био је да прееече комуникацију Барч — Вировитица. Она у томе успева још у преподневним часовима ослобађањем села Лукачки Будровац, Брезово Поље и Гејзин Двор. До 20 часова ослобођена су и села Лукачко Дуго Село, Лукач, Брезик и Петровац а затим су јединице ове дивизије наставиле да гоне непријатеља према селима Лозан, Турановац и Бушетине. Јединице 32. и 33. дивизије настојале су да пресеку комуникацију Вировитица — Питомача и спрече извлачење непријатеља ка Питомачи, али у томе нису успеле. Да би их у томе спречио, непријатељ је извршио неколико противнапада.

Одмах по ослобођењу Вировитице 16, 36. и 51. дивизија наставиле су да гоне непријатеља који се повлачио ка Питомачи. Оне до 24 часа избијају на линију: с. Спишић Буковица

— с. Лозан — с. Нови Мароф, ослобађајући сва три места. За то време непријатељ је већ посео за одбрану раније припремљену линију положаја: р. Драва — с. Ст. Градац — Радотић (трг. 238).[87]

Сутрадан 26. априла у 10,30 часова, Штаб армије издаје заповест за даљи напад и шњење непријатеља: 51. дивизија да наиада правцем Ст. Градац — Питомача — Бурћевац, 10. корпус гребеном Било-горе, 12. дивизија јужним падинама Било-горе, 16. дивизија правцем В. Ператовица — Мали Грћевац — Горња Ковачица — Велика Писаница — Северин — Бјеловар, 40. дивизија да напада непријатеља у Грубишном Пољу, В. Барни и В. Грћевцу, а 17. дивизија да остане у армијској резерви. По наведеној заповести, 36. дивизија је добила задатак да јачим снагама напада непријатељску групацију (делови 15. немачког козачког корпуса и 5. хрватске ударне дивизије) у рејону с. Вукосављевица — Турнашица — Седларица, да ликвидира непријатељеве отпорне тачке на Радотићу, на линији Велико Брдо — Харшањ — Подаршањ и тиме олакша наступање 51. дивизије. После тога дивизија је требало да остане на тој просторији до новог наређења.

Дивизије су одмах сутрадан, 27. априла, пришле извршењу задатака. Штаб 36. дивизије издао је наређење да напад отпочне у 22 часа: 3. бригада да овлада к. 235, а 6. бригада к. 238 и железничком станицом у Вукосављевици. Лево је нападала 32. дивизија, а десно 51. дивизија. Пета бригада је задржана у резерви. Први бдтаљон 3. бригаде нападао је на к. 235 лево од пута за Вукосављевицу, а 3. батаљон десно од истог пута, с тим што је 3. имао задатак да овлада и простором између к. 235 и Радотић брда. Други батаљон је имао задатак да са к. 245 овлада к. 147.

Напад је отпочео тачно у предвиђено време. У огорченој борби која је трајала целу ноћ, све до 4 часа 28. априла, батаљони 3. бригаде су уопели да са полазних положаја на Градини (к. 245) и Г. Нрес (к. 231 и к. 228) протерају предње делове непријатеља са истурених положајау поток и Средњој Заноги, али даље нису могли. Били су приковани за земљу ватпом непријатеља са ивице шуме, из бункера и ровова. Нарочито је снажна била минобацачка и митраљеска ватра. Наступање батаљона 3. бригаде било је онемогућено и због тога што су јединице 32. дивизије биле заостале 2-3 км тако да је 1. батаљон био изложен бочној ватри. Исто тако ни десно није

[87] Исто и Зборник X1/3, док. 76, 78, 80 и 81; Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 42-3.

било ни физичке ни ватрене везе са јединицама 6. брипаде. Око 4 часа батаљони су се повукли на полазне положаје. Губици Бригаде били су 3 мртва и 22 рањена, а непријатеља око 20 мртвих и око 50 рањених (по процени Штаба бригаде).

Батаљони 6. бригаде такође су водили борбу целу ноћ, ати ни они нису имали успеха, тако да су се око 4 часа морали повући на полазне положаје. Изузев јединица 10. корпуса, које су успеле да овладају к. 288 и да се уклине у распоред непријатеља, јединице осталих дивизија армије такође нису имале успеха.[88]

На инсистирање Штаба 36. дивизије да Радетић брдо мора пасти, 3. војвођанска бригада је извршила припрему за напад који би отпочео у 9,20 часова 28. априла. Међутим, у 9 часова, припадници немачког 15. козачког коњичког корпуса (батаљон јачине око 300 војника и официра) упутили су у Штаб 3. бригаде једног заробљеног борца са поруком да желе да преговарају о предаји комплетног батаљона испред фронта напада 2. батаљона. Али, како споразум није постигнут, то је напад изведен тачно у 10,20 часова са сва три батаљона.

Већ у почетку једном воду 2. батаљона, на десном крилу Бригаде, пошло је за руком да пређе поток и да се дочепа ивице шуме. Како његов бок десно није био обезбеђен, упућена је Извиђачка чета да поседне међупроетор између овог вода и јединица 6. бригаде и да врши притисак на непријатеља са југоисточне стране. И 1. батаљон, који се налазио на левом крилу, уопео је да са све три чете пређе поток и да се, ослоњен десним боком на поток испод к. 227 и левим на Велико брдо, фронтално постави према к. 235 и с. Вукосављевици са западне и југозападне стране. Пошто је лево крило овог батаљона било откривено, упућен је један вод из Чете аутоматичара да му обезбеди бок и леђа. Из 3. батаљона, који се налазио у центру борбеног поретка, успела је да поток пређе само једна чета, али ни она није далеко продрла. Сви даљи покушаји да се пробије одбрана непријатеља била су безуспешни. Из солидних ровова и бункера, непријатељ је имао врло добро организован систем ватре испред одбрамбених полож,аја. Како су јуриши вршени по дану, могао је да

[88] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1246, бр. рег. 43-1, кут. 1244, бр .рег. 1-5, кут. 557, бр. рег. 37-1/1, Зборник X1/3, док. 82, стр. 389, док. 85, стр. 397.

прецизно гађа по стрељачким стројевима. У једном тренутку је извршио и противнапад према 1. батаљону који је због тога био присиљен да се повуче преко потока. Борбе су трајале све до 19 часова, када су се, због замора и губитака, све јединице повукле на полазне положаје. Ноћ је прошла у повременом препуцавању с једне и друге стране. У овим борбама Бригада је имала 14 мртвих и 64 рањена борца, а непријатељ, по процени Штаба бригаде, око 50 мртвих и 150 рањених. Приликом извлачења рањених и погинулих на бојишту су остале 3 пушке, 4 аутомата, 2 пушкомитраљеза и 1 мали минобацач.[89]

Наређујући обнављање напада, Штаб армије истог дана, 28. априла, инеистира да јединице „не прихв,атају фронталну борбу", већ да након пробоја непријатељске одбране, мањим снагама заобилазе и окружују његове отпорне тачке, а главним снапама наставе продирање ради што бржег избијања у рејон Бјеловара и његовог ослобођења. Извршене су и неке промене у прегруписавању снага: 31. дивизији је наређено да се рокира улево и обезбеди десни бок 10. корпуса, од Радетић брда, а 12. да смени 6. бригаду 36. дивизије и да се постави ,а њено десно крило, на линију од Лозана (искључно) до Радотић брда (закључно). По наређењу Штаба 36. дивизије, 6. бригада је након смене задржана у резерви, 3. бригада је остала на својим дотадашњим положајима, а 5. бригада је упу ћена лево од ње да смени јединице 32. дивизије и да се постави на линију десно к. 273 (искључно) и лево Дугачка Коса (закључно).[90]

Пред зору, 29. априла, извршена је смена јединица. Током целог дана на фронту је владало затишје. Поново су вођени преговори о предаји непријатеља, али без успеха. У 19,30 часова је извршен једновремени напад јединица 36. дивизије и дивизија лево и десно од ње. У сумрак непријатељ је отпочео извлачење својих снага. Испред фронта 5. бригаде нагло се повукао па је она наступала без борбе све до Велике Чрешњевице, ослободивши при томе с. Седларицу. Напад 3. бригаде почео је нешто касније. Она је углавном водида борбу

[89] Архив ВИИ, кут. 1243, рег .бр. 24-4; Зборник X1/3, док. 116, стр. 496.

зоАрхив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 12-2 и Зборник X1/3, док. 83, стр. 391.

са мањим заштитним одељењима непријатеља. Гонећи непријатеља преко к. 235, 1. батаљон је избио пред с. Вукосављевицу у тренутку када је 3. батаљон ослободио ово село. Ослањајући се лево на 5. бригаду, 2. батаљон је избио на Харшањ и са јединицама 5. бригаде ушао у Седларицу. У току дана 3. батаљон је протерао непријатељеве делове и из Турнашице па су се сви батаљони нашли у рејону Седларице постављајући се, 30. априла, према Отрованцу и В. Чрешњевици коју је 5. бригада у сумрак ослободила. Бригада је у борбама те ноћи и тог дана имала 4 мртва, 5 рањених и 1 несталог борца, а непријатељ 7 мртвих, 30 рањених и 6 заробљених. Тога дана Бригада је по описку имала 2.656, у расходу 1.098 (углавном рањених у претходном периоду) и у строЈу 1.558 бораца и старешина, а била наоружана са 1017 пушака, 52 противтенковске пушке, 549 аутомата, 175 пушкомитраљеза, 19 митраљеза, 20 лаких и 24 тешка минобацача и 2 топа 45 мм.[91]

Пробијањем одбране непријатељ,а на линији с. Турмашица — с. Седларица — с. В. Чрешњевица био је угрожен десни бок немачког 15. козачког корпуса и читаве његове одбране у троуглу Ст. Градац — Вукосављевица — Питомача. То је омогућило 12. и 51. дивизији да и оне разбију одбрану непријатеља на својим правцима. И остале дивизије су тога дана водиле борбе и постигле извеене успехе.[92]

Првог маја Штаб армије је издао заповест у којој се наводи да је у току ноћи 30. априла на 1. мај непријатељска одбрана разбијена на читавом фронту ЈА <и да је Врховни командант наредио муњевито продирање ка Загребу. При томе на ређује да 51. и 36. дивизија ослободе Копривницу и гоне не пријатеља ка Вараждипу, с тим што 51. дивизија наступа општим правцем Ђурђевац — Вараждин, а 36. дивизија северним падинама Било-горе, обухвата одбрану непријатеља на комуникацији са јужне стране; да 10. корпус са 12 дивизијом и даље наступа гребеном Било-горе а да 17, 16. и 40. дивизија што брже ликвидирају снаге непријатеља у Бјеловару.[93]

[91] Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-4, кут. 1242/А, бр. рег. 4-1/4, Зборник Х1/3, док. 116, стр. 4%.
[92] С. Савић, „51. војвођанска дивизија" стр. 192; П. Грујић, н.д. стр. 356.
[93] Зборник Х1/3, док. 90, стр. 414.

Испред фронта напада 36. и 51. дивизије, непријатељ је организовао одбрану на линији с. Будровац — Ђурђевац — с. Северовићи. На путу ка Копривници 36. дивизија је морала прво да савлада непријатеља код с. Будроваца. Због тога се 5. бригада упућује правцем с. В. Чрешњевица — с. Грабров ница — с. Дињевац — с. М. Чрешњевица — с. Козаревац — с. Суха Каталена — с. Сирова Каталена. Артиљеријској бригади наређено је да запоседне положаје на просторији Пруговац — Одерјан.

Трећа бригада је упућена у с. Пруговац, где остаје у дивизијској резерви.[94] Она ту остаје 1. и 2. мај,а користећи те дане за одмор, сређивање, попуну и дезинфекцију одеће. За то време 5. и 6. бригада су водиле тешке борбе за с. Будровац који су успеле да ослободе тек 2. маја у 21 час. Након повлачења из Будровца, непријатељ је, испред фронта напада дивизије, организовао одбрану на линији с. Шемовци — с. Хампавица. До 16 часова 5. и 6. бригада су разбиле непријатеља и на овој линији. У тој борби нарочито су се истакли бригадни противтенковски топови својим непосредним гађањем.

Крећући се као дивизијска резерва позади 6. бригаде, Штаб 3. бригаде је око 17 часова наредио да Извиђачка чета крене преко Хамповице и успостави додир са непријатељем; да 1. батаљон наступа правцем Шемовци — Хамповица и да са североистока учествује у ослобођењу с. Ракетића, а затим да се оријентише према северу и потпомогне 2. батаљону у ликвидацији непријатеља у с. Јабучету и с. Баботоку; 2. батаљон да надире правцем Шемовци — Хамповица до раскршћа на путу за Јабучету одакле предузима напад ради ослобођења с. Јабучета и с. Баботека; 3. батаљон се креће позади 2. батаљона и обезбеђује га од правца с. Михољанец и с. Јаворовац. Након ослобођења с. Б,аботека 2. батаљон је требало да на челу Бригаде даље продире правцем Пољанчани — Г Средице — Велика — Хадовљани — Пешчаник — Пауновац — Велика Мучна; 1. <и 3. батаљон требало је да организују бочна обезбеђења, а од Г. Средице 1. батаљон би имао улогу бригадне резерве. Лево су наступале јединице 12. дивизије, а десно 6. и 5. бригада 36. дивизије.

[94] Исто, док. 116, стр. 497.

Батаљони су кренули ноћу 4. маја у 0,30 часова. Иада је 1. батаљон стигао до с. Ракетнице, ово место је већ била ослободила Осјечка бригада 12. дивизије. Ни 2. и 3. батаљон нису имали сукоба с,а непријатељем све до с. Пољанчана које су ослободили око 6 часова заједно са Извиђачком четом. Том приликом Извиђачка чета је заробила 8 черкеза и запленила 1 „шарац". После тога настављено је продирање до с. Пешчаник где су 2. и 3. батаљон избили око 12 часова. Успут су ослобођена села Г. Средице, Велика, Худовљани и Пешченик. Међутим, испред с. Јагњедовац заустављени су јаком в,атром непријатеља који је организовао одбрану на линији к. 258 — к. 294 — к. 304. На то је 3. батаљон организовао напад на к. 258 и к. 294, десно и бочно од њега поставио се 1. батаљон, а 2. батаљон је задрж,ан у бригадној резерви. На свом левом крилу пошло је за руком 3. батаљону да протера непријатеља са к. 258, али левокрилне чете ни до поноћи нису успеле да ликвидирају отпорну тачку непријатеља на к. 294. Кад су патроле 3. батаљона продрле до с. Пауновца, утврдиле су да тамо нема непријатеља — рокирао се и концентрисао према 6. бригади. За то време, 1. батаљон је у северном делу с. Худовљана имао сукоб са једном непријатељевом патролом коју је гонио све до прве линије непријатеља у шуми Катарина и источно од к. 294. Подишавши тако с. Јагњедовцу, батаљон се ту привремено зауставио пошто је 6. бригада, лево од њега заостала. Тог дана Бригада је имала 3 рањена борца, а непријатељ око 10 мртвих, око 30 рањених и 8 заробљених. Заплењени су 1 митраљез, 1 минобацач и један јахаћи коњ.

Истог дана, око 21 час, јединице 16. и 17. дивизије ослободиле су Бјеловар, а 51. дивизије водиле борбу на прилазима Копривнице. И остале јединице 3. армије постигле су запажене резултате.

Сутрадан, 5. маја, 36. и 51. дивизија наставиле су борбу за Копривницу. Од 1 до 3 часа, 3 бат,аљон 3. бригаде извршио је неколико јуриша на к. 294. За то време 1. батаљон је успео да протера непријатеља из првих ровова и да се приближи с Јагњедовцу. Око 3 часа једној чети 3. батаљона коначно је пошло за руком да протера непријатељеве делове са к. 294. Одмах затим ову коту посела је једна чета 1. батаљона, а цео

3. батаљон је упућен позади 2. батаљона који се кретао према с. Пауновици и Мучној Реки. Остале две чете 1. батаљона требало је да се врате у с. Пашченик где би остале као бригадна резерва. Међутим, пола часа касније, око 3,30 часова, непријатељ је извршио противнапад јачим снагама и збацио чету 1. батаљона са к. 294. Све до 11 насова 1. батаљон није успео да поново освоји к. 294. Али, тада су јединице 6. бри гаде овладале селом Јагњедовац па је непријатељ био принуђен да напусти и к. 294. Повлачење непријатеља из Јдгњедов ца и са к. 294 олакшало је 2. батаљону да овлада к. 253 и да убрзо избије на цесту у рејону железничке станице Мучна Река, одакле се са једном четом обезбеђује од с. В. Мучна и с Соколовац, а са две продужава гоњење непријатеља према с. Ријеки. У исто време, продирући кроз шуме Месарицу, 3. батаљон је са једном четом 1. батаљона, Четом аутоматичара и једном десетином Извиђачке чете, око 3,30 часова, 6. маја, ушао у с. Ријеку. У створеном међупростору шмеђу 6. и 3. бригаде уведен је у борбу 3. батаљон 5. бригаде. У борбама тога дана 3. бригада је имала 2 мртва и 21 рањеног, док је непријатељ, по процени Штаба имао знатно више губитака.

За то време — јединице 6. бригаде, након ослобођења с. Јагњедовца, продужавају даље — 2. батаљон према Копривници, а 3. бјатаљон према е. Ријека које је ослобођено око 15 часова. Нешто пре тога, око 14 часова, 2. батаљон је упао у Копривницу и изазвао пометњу у јединицам,а непријатеља. Настало је повлачење непријатеља испред фронта напада 51. дивизије која је, после ослобођења с. Ст. Град и пресецања комуникације Копривница — Крижевци, заједно са 2. батаљоном 6. бригаде око 20 часова ослободила Копривницу. Наступајући лево од 36. дивизије, 12. дивизија је тога дана до мрака пресекла комуникацију Копривница — Крижевци између с. Царевдар — Соколовац, 32. дивизија је избила у висину с. М. и В. Брањска, 17. дивизија у висину с. Лемеша, а 16. дивизија до с. Св. Иван Жабно, које је у току ноћи 5/6. маја ослободила. Лево од 3. армије јединице 1. армије су се,

Богдан Вујошевић, политички комесар 36. дивизије (трећи слева стоји у првом реду) и Нико Бурашевић, командант Бригаде са групом официра Бригаде, 1945.

са линије Св. Иван — Жабно — Чазма — Ив,анић Град, широким фронтом приближавале Загребу.[95]

Након ослобођења Бјеловара и Коиривнице, непријатељ се остављајући јаче заштитнице, повлачи испред целог фронта 3. армије. У тој ситуацији Штаб 3. армије, 6. маја око 9 часова наређује: 51. дивизији да наступа ка Вараждину и нападне онаге непријатеља у овом граду са источне стране; 36. дивизија да наступа правцем Дуга Ријека — Лесковац — Туховец — Вараждинске Топлице и нападне Вараждин са југозападне и јужне стране; 10. корпус да наступа правцем с. Комашнице — с. Калник — Високо, да избије на просторију Г. и Д. Брестовац н нападне на непријатеља у Загребу; 12. дивизија да потпомогне ослобођење Вараждинских Топлица, а затим да што пре избије на просторију Греда — Петрињанец — Ладање и пресече комуникацију заиадно од Вараждина; 16. и 17. дивизија да ослободе Крижевце а затим 16. дивизија да продужи правцем Крижевци — Вуковце — Судовец, а 17. дивизија да преко Високог избије на просторију с. Крапина — Храшћина — Св. Криж — Краљевац; 40. дивизија да се смести у рејон Крижеваца.[96]

Предвиђајући брз раоплет ситуације око Иопривнице, а на основу претходног наређења Штаба армије, Штаб 36. дивизије је још 5. м,аја око 10 часова издао заповест по којој је 5. бригада имала да наступа правцем Ст. Град — Расиња — Сеговина — Гроци — Слање одакле ће по потреби помоћи ослобођењу Лудбрега, а потом продужити правцем Г. Мартијанец- Голо брдо -Пиховце - Велики Врх. У исто време 6. бригада је имала да наступа правцем Ријека - Пркос - Радељево - Дуга Ријека — Лесковец а после ослобођења Вараждинских Топлица, наступа ка В,араждину да помогне ослобођењу овог града са јужне стране. Наша 3. бригада као дивизијска резерва имала је да се креће позади 6. и 5. бриг,аде, а Артиљеријска бригада да их подржава.[97]

До 14 часова јединице 36. дивизије, 6. маја, стигле су до линије трг. 338 (јужно од с. Граци) — Стражленица (к. 353) —

[95] Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 51-3, 52-3, 55-3, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1246, бр. рег. 43-1, кут. 1244, бр. рег. 1-5; Зборник X1/3, док. 111, 113, 116, 118; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 198; П. Грујић, н.д. стр. 358; „Завршне операције", стр. 682 и 716.

[96] Зборник X1/3, док. 119, стр. 508.

[94] Исто, док. 116, стр. 497.

Медвед (к. 346) коју је непријатељ организовао за одбрану, до *22* часа разбиле одбрану непријатеља и у току ноћи 6/7. маја наставиле гоњење све до линије Велики Врх — к. 309 — к. 273 где је непријатељ поново пружио нешто јачи отпор. У огорченој борби од 6 до око 20 часова непријатељ је потпуно разбијен. Тог дана нанети су му губици од 85 погинулих, 130 рањених и 176 заробљених, а заплењена су два топа, два митраљеза, 8 пушкомитраљеза, 117 пушака, 11 кола са запрегом, 30 коња и већа количина хране и одеће.[98]

По ликвидацији непријатеља у Вараждинским Топлицама, 5. бригада имала је да наступа правцем Томашевец — Чрнец — Бишкупец и нападне непријатеља у Вараждину са јужне стране, а 3. бригада да продужи наступање правцем Вараждинске Топлице — Секетин — Пољане — Недељанец до Вараждина и нападне га са југозападне стране. Шеста бригада задржана је у резерви и креће се позади 3. бригаде. Артиљеријска бригада имала је да подржава напад 3. и 5. бригаде. После ослобођења Вараждина све јединице 36. дивизије требало је да се ту сместе.[99]

Пошто је 6. бригада ослободила Вараждинске Топлице 7. маја у 20 часова, преузела је улогу дивизијске резерве, а 3. бригада је наставила према Вараждину. Међутим, непријатељске јединице су се тако нагло повлачиле да батаљони 3. бригаде нису ухватили контакт са њима. У с. Сегету Штаб бригаде је дознао да су јединице 51. дивизије већ ослободиле Вараждин (7. маја до 24 часа) и тако је 3. бригада ушла у овај град 8. маја око 14 часова и ту заноћила. У току ноћи 8. маја у град су ушле и остале јединице Дивизије.[100]

Када је ослобођен Вараждин, тачно у 24 часа, Штаб 3. армије је саоиштио потчињеним дивизијама да је тог дана (7. маја) потписан протокол о немачкој безусловној капитулацији (ратификован 9. маја у Берлину), да је главнина немачких и усташких снага напустила Загреб, да се остаци непријатеља ужурбано повлаче на запад и да је задатак 3. армије да што брже продире правцем Марибор — Дравоград — Целовец ради затварања југословенско-аустријске границе и пре-

98 Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 2-4 и 7-4.
99 Исто, бр. рег. 18-2 и Зборник X1/3, док. 126, стр. 534.
100 Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 244, кут. 1244, бр. рег. 1-5, кут. 1241, бр. рег. 7-4; С. Савић „51. војвођанска дивизија", стр. 200.

седања непријатељу праваца одступања ка Аустрији. При томе је 16. дивизиЈа добила задатак да као левокрилна нападна колона нродире правцем Крапинске Топлице — Прегледа — Рогатец — Лаше — Блато — Словенске Коњице; 17. дивизи.ја правцем Крапина — Бурманец — Рогатец — Лаше — Лушечка Вае — Словенска Бистрица; 40. дивизија правцем Крижевци — Хум — Лепоглава — Крали — Козминци — Птујска гора — Прагерско; 12. дивизија правцем Иванец — Јазбина — Ланцова Вас — Св. Ловренц — Орахова Вас; 36. дивизија правцем Солини — Беденец — Вишњица — Јазбина — Леековец — Птуј —- Марибор и 51. дивизија правцем Вараждин — Вратно — Стоинци где прелази на леву обалу Драве и продужава до Птуја који ослобађа са 36. дивизијом (уколико то не буду учиниле бугарске јединице), а потом продужава поред Драве ка Марибору. Ради учествовања у ослобађању Загреба, 10. корпус је стављен под команду 1. армије.[101]

У вези с тим Штаб 36. дивизије је, 8. маја у 8 часова, издао заповест за нап,ад на непријатеља у Птују: 5. бригада наступа општим правцем Фотез брег — Кленовник — Вишњица — Лесковец — Св. Вид и напада Птуј са југоисточне стране; 3. бригада, након прикупљања код Рибића брепа, продужава општим правцем Јеровец — Жаровница — Јазбине — Жакл — Ланцова Вас — Хајдина и нап,ада Птуј са југозападне стране; 6. бригада након прикупљања код Новог Церја, као дивизијска резерва наступа з,а 5. бригадом; Артиљеријска бригада креће се позади 5. бригаде и по потреби подржава ватру непријатеља; све остале јединице Дивизије крећу се позади 6. бригаде. Међутим, истог дана у 18 часова стигло је наређење Штаба дивизије, по којем 3. бригада преузима задатач 5. бригаде у погледу правца кретања и напада на Птуј, а свим осталим јединицама наређено је да се крећу позади 51. дивизије.[102]

Ради бржег кретања Бригади су додељена 2 камиона и одређен нови прзвац кретања: Вараждин — Недељанац — Гарговац — Видовец — Јуркетинец — Биљевец — Церје — Небојша — Кошковец — Друшковец — Смоден — Дубровец — Јеровец — Жаровница — Св. Јелена — Горанец — Вишњица — Окић — Јуровци. Пребацивање је отпочело у 22,30 часова. Због малог броја моторних возила, марш је извођен

[101] Зборник X1/3, док. 124, стр. 527 и док. 141, стр. 588.
[102] Исто, док. 131, стр. 551; Архив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 20-2.

комбиновано — пешке и камионим,а у скоковима. Мада би нормално један батаљон могао да се пребаци за два часа, због лоших путева и неискуства шофера пребацивање једног б,атаљона трајало је пуна четири часа, тако да се Бригада до Јуровца пребацила тек око 22 часа 9. маја. У међувремену Птуј су ослободиле јединице 51. дивизије и делови бугарске армије (до мрака 9. маја) па Бригада није ни скретала ради учешћа у његовом ослобођењу. Тог дана непажњом шофера лакше је повређено 7 бораца (испали из камиона). Сутрадан од 8 часова настављен је покрет према Марибору без додира са непријатељем и до 20 часова Бригада се сместила на просторији Долгозе — Брезје. Остале јединице дивизије сместиле су се 10. маја увече на просторији Скоке — Хоће — Развање — јужно предграђе Марибора.[103]

Ради иотиуног затварања одступнице немачко-усташкој групацији, Штаб 3. армије је, 10. маја у 11,45 часова, наредио 51. дивизији да са једном бригадом пређе југословенско-аустријску границу и да се постави на просторији Шт. Иљ — Козјак — Штуцкл — Шпиље — к. 339 — Вилич — Цизник — Подграц (са осталим снагама да се смести у Марибору), 12. дивизији да се постави на просторију Зг. Св. Кунгота — Свечина — Плач — Бласенмихљ — Унт. и 06. Фролах — Штригељ — Велесниг — Песница — Харих — Св. Криж, 36. дивизији да се смести северно од Марибора на просторији Коштани — Вуковски дол — Јаренина — Канижа — Штриховец — Циркмица — Градишка — Почекова.[104]

Истог дана у 22 часа Штаб 36. дивизије наређује да 5. бригада, сутрадан у 6 ч,асова, крене правцем Марибор — Сент Иљ и смести се на просторију Штриховец — Кањижа — Циркница, 3. бригади да крене у 7,30 часова правцем Марибор — Јаренина и да се смести на просторији Јаренина — Вуковски Дол, Артиљеријска бригада позади 3. на просторији Восек — Вилком — Св. Марјета, а 6. бригада да крене за 5. бригадом и смести се на просторији Грвдишка — трг — 343 — зг. Св. Кугнота [105]

Пошто је продефиловала кроз Марибор и преко Песничког Двора, Бригада је око 15 часова стигла на просторију Ја-

[103] Архив ВИИ, кут. 1243, бр. рег. 24-4 и кут. 1241, бр. рег. 7-4.
[104] Зборник X1/3, док. 136, стр. 561, док. 154, стр. 637.
[105] Исто, док. 139, стр. 566.

ренина — Вуковски дол. У току покрета једном борцу се одвила дефанзивна бомба, пала на цесту и експлодирала. Том приликом је 1 борац погинуо, а 11 рањено. И 5. бригада се пребацила на одређену просторију, док је 6. војвођанска бригада хитно пребачена возом за Дравоград где је у последњем тренутку затворила одступницу усташкој групацији преко Дравограда за Аустрију.

Кад је Бригада стигла у с. Јаренину, борци су били запрепашћени оним што су чули од мештана. Ту је претходне ноћи боравио један бугарски батаљон, чије су се старешине и војници понели горе него нека непријатељска јединица: вршили су претрес кућа, пљачкали сатове, злато, обућу, одећу, рубље, бицикле, стоку и кола и силовали девојке и жене. Опуномоћеник ОЗНЕ за војни округ Марибор није могао да их опречи, јер су га бахати официри и војници разоружали (оружје му је сутрадан на интервенцију враћено). Старешине Брмгаде имале су муке да убеде становништво да ће виновници ових поступака бити праведно кажњени. О томе је поднет извештај вишим командама и Генералштабу ЈА.

Следећег дана 3. бригада је кренула правцем Вуковски дол — Песнички Двор — Св. Кунгота — Пондрац — Отенберг до Гамилца где се. 13 маја око 1 час, сместила ради одмора. За време покрета један бугарски камион налетео је на колону и прегазио једног друга и једну другарицу. Пета бригада је стигла и заноћила у Клајндорфу, Франенбергу и Сухл Сегау, а 13. маја у 9 часова наставида покрет преко Лемборица за Вагну и Офленц где се сместила. У рејону Дравограда, 6. бригада 36. дивизије, са јединицама 51. дивизије и другим јединицама 3. армије, водила је 13. и 14. маја тешке борбе са немачко-усташком групацијом, а у другој половини дана 14. и целог 15. м,аја разоружала је непријатеља. Следећег дана срећивала је план и предавала ратне заробљенике, а 17. маја кренула у састав Дивизије.

По наређењу Врховног ком^анданта од 15. маја, 36, 45. и 51. дивизија добиле су задатак да смене јединице бугарске армије и да у Аустрији поседну просторију северно од границе Марибор — Дравоград до у висини Ландзберга. По тој заповести 36. дивизија поседа просторију Ландзберг — Грос Санкт — Фрајдорф — Валдфелд — Унитерфрезер — Шванберг — Санкт Волфганг.

Дивизија је истог дана извршила покрет и до 24 часа посела одређену просторију. Трећа бригада се пребацила правцем Гамилц — Лајчах — Арнфелс — Пишахгдц на просторију Шванберг — Тринклем, где се разместила: Штаб бригаде, приштапске јединице и 3. батаљон у Шванбергу; 2. батаљон у замку у Линдбергу; Команда позадине с,а Транспортном четом у руднику крај Шванберга; 1. батаљон у Тринклеру са истуреним четама на положајима на Оскенвалду и Шваренбарху (к. 1763). Ту су јединице чистиле насељена места и шуме од остатака фашистичких један-ица. Само јединице 3. бригаде су до 25. маја заробиле 44 немачка војника и 10 усташа, а у јуну вршени су и претреси просторија ширих размера.[10]« Из Аустрије се 36. дивизија вратила у домовину почетком јула 1945. године и разместила на просторију Ковачица — Алибунар — Бела Црква — Вршац.

Од 17. априла до 16. маја, у фази гоњења непријатеља, јединице 3. армије успешно су извршиле задатак постављен од Генералштаба ЈА и Врховног ком&нданта, и брзим продором кроз Славонију, односно Подравину и северни део Словеније, избиле на југословенско-аустријску границу и затвориле одступницу непријатељским снагама ради њихове ликвидације на тлу Југославије. Наступајући основним правцем Нашице — Подравска Слатина — Вировитица — Ђурђеновац — Копривница — Вараждин — Птуј — Марибор — Дравоград, а најчешће северним падинама Било-горе, јединице 36. дивизије дале су свој скроман допринос у разбијању, гоњењу и ликвидацији преко двадесет немачких и усташко-домобранских дивизија и нешто четничких јединица, укупно преко 100.000 немачких, усташких и четничких војника и официра. Јединице Дивизије најчешће су имале задатак дубљег продора падинама Било-горе и бочног или заобилазног напада на већа насељена места дуж комуникације надирања.

При томе 3. брипада је водила нарочито тешке окршаје на каналу Карашица, за ослобођење Вировитице и у рејону к. 235, Радетић брду и с. Вукосављевци. Најтеже губитке прегрпела је на каналу Карашица када је им,ала 186 избачених из строја (35 погинулих, 110 рањених и 41 нестао — такође

10бАрхив ВИИ, кут. 1241, бр. рег. 7-4, кут. 1243, бр. рег. 24-4, кут. 1244, бр. рег. 1-5 и кут. 1246, бр. рег. 43-1, кут. 883, бр. рег. 24/1, кут. 1241/А, бр. рег. 7-3.

погинули), затим нод Вировитице 95 избачених из строја 115 погинулих и 80 рањених) и на к. 235, Радетић брду и Вукооављевици 113 избачених из строја (22 погинула и 91 рањен). Укупни губици у овом периоду износили су 465 избачен-их из строја бораца и старешина (81 погинуо, 342 рањена и 42 нестала). У исто време непријатељ је имао 798 војника, подофицира и официра избачених из строја (211 погинулих, 515 рањени и 72 заробљена).

Релативно велики проценат губитака у наведеном периоду, а нарочито у три поменута рејон,а, настао је због жеље да се непријатељ што пре протера из земље, због на брзииу припреманих напада, недовољно брижљиво организованог са дејства између суседних јединица (често се нападало без физичке и в,атрене везе са суседним јединицама, као и са отвореним боковима), добро организоване одбране непријагеља и његове упорности у одбрани, како би се створили услови и време главнини за повлачење на запад. Али, захваљујући високој моралнонполитичкој свести, борбености, упорности и пожртвовању бораца и старешина, планови непријатеља се нису остварили и његове јединице нису стигле до савезничких армија којима су желели да се предају. Иако без моторних средстава, наше јединице су, укључујући и 3. бригаду, водећи свакодневно борбе, за непуних месеца дана препешачиле више од 300 км и пре непријатеља избиле на југословенско-аустријску границу.

Иако је овај период био карактеристичан по брзим промена ситуације, наглом напуштању положаја, брзом одступању и дубљем повлачењу непријатеља, а с друге стргне по брзим продорима наших јединица и због тога заостајању позадинских јединица и установа, ипак су све службе уепешно извршавале своје задатке. Јединице су благовремено снабдеване потребном количином муниције, исхрана је била добро организована, оброци дотурани на време и у довољним количинама. С,анитетска служба је такође добро функционисала. Борци Пионирске чете увек су били испред стрељачког стоја, правећи пролазе кроз минска поља, а борци Чете за везу крајњим напрезањем успевали су да успоставе и одржавају везу између Штаб,а бригаде и штабова батаљона и самосталних јединица Бригаде. Батерија 45 мм у најтежим борбеним ситуацијама својим непосредним гађањем, из стрељачког строја, знатно је допринела сламању одбране непријатељ,а на-

рочито уништавањем његових најјачих одбрамбених објеката, бункера и зграда.

У овом **периоду** није било времена за **ПЈартијоко**-политички и **културно-просветни** рад и војну обуку.

При поседању дела аустријске територије борце Бригаде је дочекало преплашено, потпуно у себе повучено, неповерљиво и неприступачно фашистичко настројено аустријско становништво. Била је то последица Гебелсове пропаганде да пдртизани пљачкају, силују и врше злочине. Под утицајем те исте пропаганде, они нису били свесни злочина које су починили њихова полиција и војска на окупираним територијама широм Европе, а посебно у Југославији. Достојанствено држање и коректно понашање старешина и бораца 3. бригаде (уз политичку активност), допринело је убрзо успостављању поверења и нормалвих контаката, како између појединаца тако и становништва с,а нашим командама при решавању проблема снабдевања и других животних питања. Посебно су били присни контакти између бораца и младих грађана Аустрије. Иолико су они били хумани, најбоље се видело приликом напуштања територије Аустрије и повратка у домовину, када је на растанку било и суза.

Разумљиво, словеначко и хрватско становништво је са одушевљењем дочекало јединице Југословенске армије. На сваком кораку испољавали су љубав према својој оабрањи, као и снажно антифашистичко расположење. Победа савезника над фашистичким силама и наш дол,азак на ову територију са правом је будио у њима наду да ће у будућој независној и слободној Аустрији остварити национална права за кој(а су се вековима борили, па и током овог рата.

Повратком у Војводину и размештајем у ширем рејону Беле Цркве, завршен је ратни пут 3. војвођанске бригаде, ко~ји је у дан трајао пуне две године. Од 15. маја 1943. до 15. маја 1945. године, јединице Бригаде су, борећи се у Срему, источној Босни, Црној Гори, Херцеговини, Србији, Барањи, Славонији, Подравини и Словенији, прев(алиле пут дуг више хиљада километара. Борило се и маршевало најчешће у врло тешким и сложеним околностима: гладни, без добре обуће и одеће, без довољно квалитетног оружја и муниције, на непознатим теренима и под неповољним метеоролошким условима. Но, борци су натчовечанским напрезањима савладал^

Дефиле једииица 36. дивизије у Дојчландсбергу (Аустрија) јун 1945.

све препреке на свом путу и на крају, заједно са осталим војвођанским и југословенским борцима, славили победу над окупаторско-квислиншким формацијама.

Ратна стаза Бригаде обележена је крвљу преко 3.260 погинулих и рањених бораца (од преко 4.250 бораца колико је прошло кроз бригаду).* Имена погинулих остаће вечити споменик револуцији, а примери њихових херојских дела увек ће надахњивати младе, развијати љубав прем,а слободи и домовини и мржњу према свакој неправди, агресији и окупацији. Преживели борци увек ће се радо сећати свог команданта Душана Вукасовића Диогена, политичког комесара Сулејмана Омеровића Цара, заменика команданта бригаде Новака Атанацковића Дугачког, начелника штаба бригаде Паје Тодоровића, команданта батаљона Милана Секендека Шмуће, Стевана Мергела, Мише Бркића, Стевана Крњајета, политичког комеса-

* У списковима се налази 4.251 бораца (949 погинулих, 545 не утврђене судбине и 2.757 преживела од којих 1.767 једном или више пута рањена). Сигурно је да један број преживелих и погинулих није у наведеним списковима.

ра батаљона Милана Узелца Шулета, заменица команданта батаљона Ђорђа Милошевића, Бранка Мађаревића, Бранка Јелића и Вукадина Вучетића, референта санитета батаљона Вере Мишчевић и многих других хероја Бригаде, који својом крвљу обележише њен пут и који своје животе уткаше у идеале рсЈОлуције и будућност домовине.

Трећу војвођанску бригаду непријатељ је добро упамтио и по преко 5.000 избачених из строја. Претрпео је и знатне материјалне губитке, између осталог, борци Бригаде запленили су преко хиљаду пушака, аутомата и пиштоља, близу стотину пушкомитраљеза, митраљеза, минобацача и топова, више стотина хиљада разне муниције и велике количине друге војне опреме и намирница, и уништиле су велики број оруђа, тенкоза, објеката, моторних возила, железничких вагона, цис терни, и др.

У току двогодишњег ратовања Бригада се налазила у ситуацији да примени све облике борбених дејстава, било да их је сама одабирала или да их је активност непријатеља наметала. Многи примењени облици по својим резултатима, посебно у Срему (заседа код Спачве и Нештина, напад на Вогањ, Купиново или Лаћарак, диверзија на прузи између Вогња и Ср. Митровице и др.) заслужују да се свестраније анализирају и као искуства уткају у нашу концепцију ОНО. Са тог становишта интересантна су и искуств,а из Срема у командовању јединицама, снабдевању, збрињавању и лечењу рањеника.

Од 450 бораца, колико је имала приликом формирања, сврст,аних у два батаљона и једну чету, Бригада је при крају рата имала преко 2000 људи распоређених у три батаљона, четири самосталне чете, једну батерију и позадинске делове. Истина, у претходном периоду повремено је имала четири и пет батаљона, а до краја рата израсла је у савремену тактичку јединицу у којој су били заступљени родови и све службе у мери тадашњих потреба и материјалних могућности. Растом Бригаде и у непрекидним борбама, расли су и њени кадрови. Храбри, сналажљиви и интелигентни заузимали су места командира, команданата и политичких комесара. Захваљујући испољеним врлинама, учењу и бризи Партије, многи борци из радничке и сељачке средине, развили су се у добре команданте батаљона и политичке комесаре, а известан број се уз-

дигао и до командних и политичких функција у Бригади и Дивизији. Неки од њих оу после рата имали високе војно-политичке и државне функције и одиграли знацајну улогу у изградњи оружаних снага и друштва.

Трећа војвођанска бригада није била само тактичка, борбена и ударна јединица, већ и политичка снага НОП у крајевима у којима је ратовала и кроз које је пролазила. Дошавши из свих средина наших народа и народности, васпитавани од стране Партије и СКОЈ-а у својим селима и градовима, а касније у јединицама, идеолошко-политички потпуно опредељени, борци и старешине Бригаде су својом политичком и културно-просветном активношћу у народу учинили много на ширегву идеја Партије и НОБ и дали огроман допринос развијању братства и јединства наших народа и народности, нарочито на територији источне Босне. Њени борци су, у својим јединицама и у сусрету са народом, испољили и многе друге моралне особине које су их красиле — другарство, брига о рањеницима, пажљив однос према другарицама, правилан однос према народу и његовој имовини и многе друге.

Борећи се самостално или у саставу дивизије, корпуса и армије, борци и јединице Бригаде су часно извршили све борбене и политичке задатке. Бригада је више пута похваљивана од стране Штаба дивизије или корпуса и истицана као пример, а два пута јавно похваљене од Врховног команданта. За свеукупне постигнуте борбене резултате одликована је још у току рата Орденом народног ослобођења. За испољену храброст и умешност у руковођењу, многи борци и старешине су, такође још у току рата, одликовани Медаљом за храброст, Орденом за храброст или Партизанском звездом, а пет најист,акнутијих бораца Бригаде су после рата проглашени народним херојима.